

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра політичних інститутів та процесів

Тетяна Мадрига

ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Івано-Франківськ – 2024

УДК 321:316.483(072)

ББК 66.042

Теорія політичного конфлікту: методичні рекомендації. Мадрига Т. Б. (укл.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024. 60 с.

Укладач:

Мадрига Т. Б., кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рецензенти:

Матвієнків С.М., кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мишук М. Б., кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Методичні рекомендації з курсу «Теорія політичного конфлікту» містить пояснювальну записку, опис навчальної дисципліни, тематику курсу, плани семінарських занять, перелік тем для індивідуальних завдань, програмові вимоги, тестові завдання, рекомендовану літературу, термінологічний словник.

Рекомендовано до друку Вченою радою Факультету історії, політології і міжнародних відносин (протокол № 4 від 28 листопада 2024 року).

©Мадрига Т. Б., 2024.

© ПНУ імені В. Стефаника, 2024

ЗМІСТ

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	4
2. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	5
3. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
4. МЕТА ТА ЦІЛІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	7
5. ЗМІСТ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	7
6. ПЛАНИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	13
7. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ..	19
8. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ЗАЛІК).....	20
9. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	21
10. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	21
11. ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ.....	25
12. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	29
13. ПОЛІТИКА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	35
14. СЛОВНИК ТЕРМІНІВ.....	36

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Дисципліна «Теорія політичного конфлікту» спрямована на всебічне вивчення такого соціально-політичного феномену як конфлікт – невід'ємної складової суспільно-політичного життя, його динамічного розвитку при умові вміння регулювання та розв'язання конфліктів.

Незважаючи на гіркий досвід двох світових воєн, і сьогодні має місце висока нестабільність сучасного світу, пов'язана з ускладненням міжнародних відносин, загостренням суперечок, посиленням інтенсивності міждержавних та інших типів конфліктів. Тому оволодіння наукою й мистецтвом розв'язання і попередження конфліктів залишається актуальним за для збереження перспективи виживання людства на Землі.

Особливу увагу в процесі засвоєння курсу слід звернути на висвітлення таких проблем: фундаментальні теоретичні положення про політичні конфлікти в процесі розвитку суспільно-політичної думки; сутність та характеристика політичного конфлікту, його структура та динаміка; типологія політичних конфліктів; функції політичних конфліктів та способи і методи їх регулювання та розв'язання; основні аспекти та тенденції розгортання політичних конфліктів в сучасному українському суспільстві та їх взаємозв'язок з державними інститутами і діяльністю провідних дійових політичних акторів; міжнародні конфлікти, їх особливості, методологія та практичне вирішення.

Як засвідчує досвід, широкий вибір форм організації навчальної та практичної роботи сприяє залученню студентів до виконання творчих завдань, активізації їх розумової діяльності та розвитку «soft skills».

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Курс: підготовка бакалаврів	Галузь знань, Напрямок / спеціальність, освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	<i>заочна форма</i>
<p><i>Кількість кредитів відповідно ЕСТЗ – 3</i></p> <p><i>Модулів: 2</i></p> <p><i>Змістовних модулів: 2</i></p> <p><i>Загальна кількість годин: 90 год.</i></p> <p><i>Тижневих годин: 2 год.</i></p>	<p>Галузь знань: 05</p> <p><i>Соціальні та поведінкові науки</i></p> <p>Освітньо-професійна програма: «Політологія», «Політологія. Національна безпека»</p> <p>Назва спеціальності: 052 <i>Політологія</i></p> <p>Рівень вищої освіти: <i>перший (бакалаврський)</i></p>	<i>Вибіркова (професійно-орієнтована)</i>	
		<i>Рік підготовки:</i>	
		3	3
		<i>Семестр</i>	
		6	6
		<i>Лекції</i>	
		12	4
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		18	6
		<i>Самостійна робота</i>	
		60	80
		<i>Вид контролю</i>	
		залік	

2. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (денна форма)

Тема	кількість год.		
	лекції	Сем. заняття	Самост.робота
1. Становлення і розвиток конфліктології як науки і навчальної дисципліни		2	4
2. Теоретичні джерела сучасних концепцій політичного конфлікту.	2	2	8
3. Сучасні теорії конфліктів	2		6
4. Природа і суть політичного конфлікту. Типологія політичних конфліктів	2	2	2
5. Динаміка конфлікту та механізми його виникнення.	2	2	8
6. Конфліктна поведінка: поняття, стратегії і тактики		2	8
7. Форми прояву політичного конфлікту	2		
8. Теорія переговорного процесу	2	2	6
9. Посередництво (медіація) в конфлікті та переговорному процесі		2	8
10. Проблеми місця і ролі силового примусу у вирішенні політичного конфлікту		2	2
11. Міжнародні політичні (регіональні) конфлікти			4
12. Політичний тероризм та екстримізм.			2
13. Кіберконфлікти у сучасному політичному протистоянні		2	2
ЗАГ:	12	18	60

3. МЕТА ТА ЦІЛІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою викладання навчальної дисципліни «Теорія політичного конфлікту» є формування у студентів системи знань та компетентностей щодо змісту найважливіших категорій і понять конфліктології; розуміння природи конфлікту як соціального феномену; розкриття принципів пізнання конфліктів, причин виникнення, етапів протікання і визначення способів їх завершення; вміння прогнозувати, контролювати та ефективно використовувати конфліктні ситуації; оволодіння практичними навичками врегулювання конфліктів різних рівнів, подолання їх деструктивних наслідків, ознайомлення з основними технологіями переговорного процесу.

Цілі:

- ознайомити студентів з конфліктними ідеями за часів існування людства;
- охарактеризувати розвиток, закономірності, функції, принципи та методи вивчення політичних конфліктів;
- розкрити зміст, природу конфліктів і визначення їх видів і динаміки розвитку;
- висвітлити елементи внутрішнього та зовнішнього впливу на конфліктні ситуації;
- проаналізувати динаміку процесу розвитку політичних конфліктів;
- вивчити типологію конфліктів;
- розкрити моделі кризового розвитку політичного конфлікту;
- висвітлити методи прогнозування політичних конфліктів;
- дати аналіз формуванню системи управління конфліктними ситуаціями в громадських організаціях, органах влади, політичній системі суспільства;
- домогтися розуміння методів діагностики та аналізу конфліктів;
- з'ясувати специфіку форм прояву конфліктів у сучасному світі.
- визначити роль переговорів у сучасних політичних конфліктах.

4. ЗМІСТ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КОНФЛІКТОЛОГІЇ ЯК НАУКИ І НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Становлення конфліктології як науки та навчальної дисципліни. Об'єкт, предмет конфліктології.

Принципи конфліктології. Принцип діалектичного розвитку. Принцип всезагального зв'язку. Принцип діалектичної єдності теорії, експерименту і практики. Принцип системності. Принцип історизму. Принцип об'єктивності.

Методи конфліктології. Функції конфліктології. Зв'язок конфліктології з іншими науками.

Понятійний апарат конфліктології.

Тема 2. ТЕОРЕТИЧНІ ДЖЕРЕЛА СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Уявлення філософів Стародавнього світу про суперечності та їх роль у суспільному житті. Висловлювання та ідеї про суперечності, конфлікти у суспільному житті в стародавніх міфах і релігійних переказах, філософів, істориків, письменників минулих століть та шляхи їх розв'язання (Конфуцій, Геракліт, Епікур, Платон, Арістотель).

Оцінка соціальних конфліктів у працях вчених епохи Відродження та Просвітництва. Е. Роттердамський, Т. Мор, Ф. Бекон, Т. Гоббс.

Розмірковування про конфлікти у Новий час. Англійські демократи і французькі просвітники XVIII ст. Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, Ж-Ж. Руссо, Вольтер. Погляди І. Канта, Г. Гегеля та Т. Мальтуса.

Соціальний дарвінізм та соціологічні теорії. У. Самнер, Г. Спенсер, Л. Гумплович та їх теорії. Г. Зіммель та термін «соціологія конфлікту». Соціологи чиказької школи про конфлікти.

Марксистська теорія про конфлікти. К. Маркс про неминучість солідарності всередині соціальних асоціацій, союзів і конфліктів між ними. Умови для можливості знаття конфліктів у майбутньому.

Розвиток конфліктологічної думки в кінці XIX ст. (М. Вебер, В. Паретто, Ж. Сорель, Г. Моска, Ф. Опенгеймер, А. Бенлі).

Проблема конфліктогенних факторів в українській політології (Д. Донцов, В. Липинський).

Тема 3. ОСНОВНІ СУЧАСНІ ТЕОРІЇ КОНФЛІКТІВ

Зміни в дослідженні теорій соціального конфлікту на початку XX ст. Формування сучасної теорії конфліктів. Два напрямки дослідження в теоретичних побудовах проблем соціального конфлікту (Т. Парсонсом, Р. Дарендорфом).

Теорія функціональної моделі суспільства Т. Парсонса про передумови виникнення конфлікту. Е. Мейо про проблему встановлення миру в промисловості.

Концепція позитивно-функціональної моделі суспільства Л. Козера «Функції соціального конфлікту», «Продовження дослідження соціального конфлікту».

Теорія порядку Дж.Рекса «Ключові проблеми у соціологічній теорії».

Загальна теорія конфлікту К. Болдуїнга Три організаційних рівні і відповідна типологія конфліктів.

Теорія соціальних змін Н. Смелзера.

Конфліктна модель суспільства Р. Дарендорфа. Основою конфлікту є диференціальний розподіл влади. Суспільство постійно піддається змінам.

Концепт насилля в інтерпретації сучасних конфліктів. Теорії Й. Гальтунга, Т. Гарра, С. Гантінготона.

Концептуальне пояснення «конфліктів нового покоління» Дж. Най, А. Турена, А. Етціоні, О.Неклесса. Р.Ауманн та Т.Шеллінг (отримання Нобелівської премії за вклад у розуміння явища співробітництва та конфлікту через аналіз теорії ігор).

Тема 4. ПРИРОДА І СУТЬ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Загальна характеристика політичного конфлікту. Специфіка політичного конфлікту. Три особливості існування світу політичного. Ознаки політичного конфлікту та його предмет.

Структура та учасники політичного конфлікту. Сторони конфліктної ситуації: учасник, суб'єкт, посередник. Конфліктна ситуація та інцидент у виникненні конфлікту. Конфліктогени та їх роль.

Функції політичного конфлікту. Позитивні та негативні функції політичного конфлікту.

Причини політичного конфлікту. Соціальні та позасоціальні фактори як джерела політичних конфліктів.

Межі поширення конфлікту. Три аспекти визначення меж конфлікту: просторовий, часовий, суб'єктний. Проблеми визначення простору, що стимулюють конфлікт.

Розвиток теорії політичного конфлікту. Методи дослідження політичного конфлікту: структурно-функціональний, аналітичний, порівняльно-історичний; методи моделювання. Політичний зміст соціального конфлікту. Вироблення конфліктологічних концепцій поч. ХХ ст. Три основні напрями конфліктології: соціологічний, юридичний та політичний.

Тема 5. ДИНАМІКА КОНФЛІКТУ ТА МЕХАНІЗМИ ЙОГО ВИНИКНЕННЯ

Динаміка конфлікту. Передконфліктний (латентний) період. Власне конфлікт (інцидент, ескалація, завершення). Післяконфліктна ситуація. Формування «образу ворога».

Діагностика конфлікту. Поняття та складові діагностики конфлікту. Діагностика конфлікту і корегування поведінки його учасників. Інструментарій технології діагностики конфлікту.

Процес управління конфліктами. Поняття управління конфліктами та конфліктною ситуацією. Різниця у врегулюванні, завершенні, вирішенні

конфлікту. Різновиди управління конфліктами: прогнозування, попередження, стимулювання, регулювання, вирішення.

ТЕМА 6. КОНФЛІКТНА ПОВЕДІНКА: ПОНЯТТЯ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ

Характеристика конфліктної поведінки. Основні стратегії поведінки учасників конфлікту (уникання, пристосування, компроміс, суперництво, співробітництво).

Стратегії управління конфліктом («виграти–виграти», «виграти–програти», «програти–програти»).

Тактики поведінки учасників конфлікту: жорстка (захоплення та втримання об'єкта конфлікту, фізичне насильство, психологічне насильство, тиск), нейтральна (демонстративні дії, санкціонування, коаліція), м'яка (фіксація своєї позиції, дружелюбність, угода).

Стилі поведінки учасників конфлікту (ліберальний, маніпулятивний, авторитарний, демократичний, ситуативний, непослідовний).

Трансактний аналіз конфліктів.

Тема 7. ФОРМИ ПРОЯВУ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Розмаїття форм політичної боротьби. Словесна агресія, фізична агресія, скандал, бойкот, саботаж, страйк (забастовка), повстання (бунт), державний переворот (путч), війна, революція.

Війна як форма політичного конфлікту. Причини війн. Ознаки війни. Відмінні риси між війною і військовим конфліктом.

Революція як форма політичного конфлікту. Причини революцій. Суб'єктивні та об'єктивні фактори, необхідні для початку революцій. Види революцій. Стадії революцій за П. Сорокіним.

Залежність форми політичного конфлікту від типу політичного режиму. Політичний конфлікт в умовах тоталітаризму. Політичний конфлікт в умовах авторитаризму. Політичний конфлікт в умовах демократії.

Тема 8. ТЕОРІЯ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ

Мистецтво переговорів. Поняття «переговорного простору». Функції переговорів (інформаційна, комунікаційна, регуляції та координації діяльності, контролю, відвернення уваги, пропаганди). Класифікація переговорів.

Переговорні стилі та стратегії. Стратегії поведінки на переговорах К. Томаса та Р. Кілменна. Основні тактичні прийоми ведення переговорів.

Національні особливості ведення переговорів з іноземними партнерами. Особливості ведення переговорів з американцями, англійцями, французами, німцями, японцями, італійцями, китайцями тощо.

Медіація. Вимоги до посередника учасника конфлікту, його вплив на переговорний процес. Організація та проведення ділових прийомів, «круглих столів». Ефективність медіатора.

Фасилітація у конфліктних процесах.

Тема 9. ПОСЕРЕДНИЦТВО (МЕДІАЦІЯ) В КОНФЛІКТІ ТА ПЕРЕГОВОРНОМУ ПРОЦЕСІ

Організаційні основи посередництва (медіації). Сутність та специфіка медіації. Суб'єкти медіації. Види медіації. Стадії медіації. Принципи медіації.

Моделі посередницької діяльності: фасилітаторство; консультаційне посередництво; посередництво з елементами арбітражу.

Роль посередника у вирішенні конфлікту та переговорному процесі. Вимоги, що пред'являються при виборі до третьої сторони (посередника). Функції посередника. Стратегія посередницької діяльності. Ефективність посередника.

Тема 10. ПРОБЛЕМИ МІСЦЯ І РОЛІ СИЛОВОГО ПРИМУСУ У ВИРІШЕННІ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Стабілізація політичної ситуації. Насильницькі та ненасильницькі засоби впливу та примусу в суспільному житті.

Збройний конфлікт як особлива стадія політичного конфлікту. Підстави та ступінь військово-силового примусу у вирішенні політичних конфліктів.

Роль мас-медіа у військових конфліктах (легітимізація застосування сили при вирішенні конфлікту).

Проблема колективної безпеки держав і народів. Створення міжнародної системи врегулювання політичних конфліктів.

Значення міжнародного права у врегулюванні політичних конфліктів. Обмеження застосування методів та засобів ведення війни за допомогою механізмів міжнародного гуманітарного права.

Тема 11. МІЖНАРОДНІ ПОЛІТИЧНІ (РЕГІОНАЛЬНІ) КОНФЛІКТИ

Регіональні конфлікти в Російській Федерації. Зони гострих кризових (військових конфліктів або балансування на їх межі): Північна Осетія, Інгушетія; потенційно кризові ситуації (Краснодарський край). Зони сильного регіонального сепаратизму (Татарстан, Башкортостан). Зони середнього регіонального сепаратизму (Республіка Комі); Зони мляво поточного сепаратизму (Сибір, Далекий Схід, ряд республік Поволжя, Карелії та ін.).

Конфлікти на Близькому Сході: Палестино-ізраїльський конфлікт, конфлікт у Лівані, Ірано-іракський конфлікт 80-их років, Ірако-кувейтський конфлікт і війна в Персидському заливі.

Афганський конфлікт. Війна в Афганістані 1979-1989 рр. Збройний конфлікт за участю Радянського Союзу на території Афганістану. Політична обстановка на початок війни. Релігійний фанатизм. Політичне врегулювання та втрати.

Конфлікт на Кіпрі. Територіальний конфлікт між греко-кіпріотами та турко-кіпріотами. Передумови конфлікту в 60-их роках та сучасний етап.

Молдова і придністровський конфлікт. Самопроголошена Придністровська Молдавська республіка. Цілі та мотивація сторін конфлікту. Фази конфлікту.

Військові конфлікти між країнами-членами Руху неприєднання. Причини та наслідки війн між афро-азіатськими державами, більшість з яких є членами Руху неприєднання. Хронологія конфліктів та участь у їх врегулюванні міжнародних організацій: особливе та загальне.

Тема 12. ПОЛІТИЧНИЙ ТЕРОРИЗМ ТА ЕКСТРЕМІЗМ

Політична криза і зростання екстремістської діяльності в суспільстві. Політичний тероризм як різновид політичного екстремізму.

Політичний тероризм і політичний терор. Партизанська війна і тероризм. Типи тероризму.

Лівий тероризм. Правий тероризм. Націоналістичний тероризм. Ісламський тероризм. Специфіка вітчизняного політичного екстремізму і тероризму.

Терористичні організації та їх структура. Методи терористичної діяльності. Соціальна база тероризму.

Міжнародний і вітчизняний досвід боротьби з екстремізмом і тероризмом. Антитерористична діяльність держави. Діяльність органів державної влади і управління по боротьбі з політичним тероризмом в сучасних державах. Міжнародний тероризм. Міжнародне співтовариство і протидія міжнародному тероризму.

Тема 13. КІБЕРКОНФЛІКТИ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОТИСТОЯННІ

Сутність поняття кіберконфлікт в політиці. Різновиди та ознаки сучасних політичних кіберконфліктів.

Специфіка протидії політичним конфліктам в кіберпросторі. Особливості впливу на протистояння в кіберпросторі.

Роль НАТО у протидії кіберзагрозам.

Особливості боротьби з кіберконфліктами в європейських країнах. Проблеми боротьби з кіберконфліктами.

6. ПЛАНИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінар 1. Розвиток конфліктології як науки та навчальної дисципліни

План

1. Становлення конфліктології як науки та навчальної дисципліни.
2. Об'єкт, предмет конфліктології.
3. Принципи і методи конфліктології.
4. Функції конфліктології.
5. Зв'язок конфліктології з іншими науками. Понятійний апарат конфліктології.

Питання для обговорення:

1. Коли виникла конфліктологія як відносно самостійна теорія?
2. Дайте визначення предмету «конфліктологія».
3. Перерахуйте основні етапи еволюції конфліктологічних поглядів.
4. Наведіть визначення науки «конфліктологія».
5. Назвіть соціально-історичні і теоретичні передумови виникнення конфліктології.
6. Перерахуйте методи конфліктології.
7. Визначте об'єкт конфліктології, назвіть вчених з прізвищами яких пов'язано становлення конфліктології як відносно самостійної дисципліни.
8. Назвіть прізвища вчених, з якими пов'язано становлення конфліктології, як самостійної науки.

Семінар 2. Історія розвитку конфліктологічної думки

План

1. Генезис ідей конфлікту у стародавньому суспільстві.
2. Становлення конфліктологічної парадигми.
3. Соціологічні теорії конфлікту.
4. Функціональна модель конфлікту Г. Зіммеля та Л. Козера.
5. Конфлікт у теорії соціальних систем Т. Парсонса, «діалектичний метод» у конфліктології Р. Дарендорфа.
6. Ідеї соціальної конфліктності.

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте основні ідеї щодо природи конфлікту у вченнях філософів Стародавнього Китаю.
2. Назвіть мислителів Стародавньої Греції та Риму та опишіть їх розуміння природу конфлікту.
3. Охарактеризуйте ставлення до політичних конфліктів у старогрецькій і давньоримській політико-філософській та історичній традиції.
4. Розкрийте конфліктологічні погляди А. Аврелія та Ф. Аквінського.

5. Який вплив мав християнський світогляд на ставлення європейців до політичних конфліктів у період Середньовіччя?
6. Сутність теорій конфлікту, запропонованих вченими епохи Відродження?
7. Назвіть представників Нового часу та охарактеризуйте їх погляди на конфлікт та війну.
8. Проведіть порівняльний аналіз теорії конфлікту у вченнях Т. Гоббса, Дж. Локка та Ж.-Ж. Руссо.
9. Пригадайте основні тези трактатів «Про Вічний мир» XVIII ст.
10. Яке визначення конфлікту надали представники німецької класичної філософії Г. Гегель, К. Клаузевіц?
11. Розкрийте розуміння конфлікту в роботах соціальних дарвіністів Г. Спенсера, В. Самнера, Л. Гумпловича.
12. Як пояснює природу та місце конфлікту К. Маркс?
13. Охарактеризуйте конфліктологічні погляди М. Вебера. У чому він бачить джерело конфліктів у суспільстві?
14. У чому причини соціальних конфліктів на думку представників теорії політичних еліт та груп інтересів?
15. Розкрийте основні положення функціональної теорії конфлікту Г. Зіммеля. Які функції конфлікту він виокремив?
16. Охарактеризуйте погляди на конфлікт представників психоаналітичної школи (З.Фрейд, Ф. Адлер, Е. Фромм, К. Юнг, К. Левін).
17. Розкрийте визначення конфлікту в теорії «соціальної злагоди» Т. Парсонса.
18. Як визначає конфлікт Л. Козер? Визначте поняття «реалістичний» та «нереалістичний конфлікт» за Л. Козером.
19. Назвіть основні тези «конфліктної моделі суспільства» Р. Дарендорфа. За яких умов можливе регулювання конфлікту на його думку?
20. Розкрийте положення теорії конфлікту К. Боулдінга.
21. Назвіть особливості розвитку конфліктології в Україні.

Семінар 3. Поняття, причини, функції та типологія конфліктів

План

1. Концептуальні підходи до визначення конфлікту.
2. Класифікація конфліктів.
3. Поняття, природа, зміст політичних конфліктів.
4. Форми і стадії політичного конфлікту.
5. Учасники політичних конфліктів.
6. Сутність політичної кризи як загострення політичних конфліктів.
7. Основні типи (зовнішньополітична, внутрішньополітична) та форми політичних криз.
8. Види внутрішньополітичних криз (урядова, парламентська, конституційна) та їх характеристика.
9. Форми політичної кризи: криза легітимності, криза ідентичності, криза політичної участі, криза розподілу. Способи виходу з кризового стану.

Питання для обговорення:

1. Назвіть концептуальні підходи до визначення конфлікту?
2. Дайте визначення поняттю «конфлікт».
3. Визначте причини конфлікту. На які групи їх можна поділити?
4. Встановіть різницю між поняттями «протиріччя» та «конфлікт».
5. Назвіть критерії, за якими класифікують конфлікти?
6. Які види конфліктів Ви можете назвати?
7. Чи виконує конфлікт позитивні функції в суспільних відносинах та процесах. Відповідь аргументуйте.
8. Які деструктивні функції може виконувати конфлікт?
9. Проведіть класифікацію політичних конфліктів.
10. Визначте поняття «політична криза», охарактеризуйте її види.
11. Які шляхи запобігання внутрішньополітичним конфліктам виділяють?
12. Визначте специфічні риси міжнародного конфлікту.
13. Назвіть основні критерії класифікації міжнародних конфліктів та розкрийте сутність названих видів.
14. Розкрийте сутність та особливості етнополітичного конфлікту. У чому сутність феномену «етнічного ренесансу»?

Семинар 4. Динаміка конфлікту та механізми його виникнення

План

1. Динаміка конфлікту.
2. Передконфліктна стадія конфлікту.
3. Конфліктна стадія розвитку конфлікту.
4. Післяконфліктна стадія конфлікту.

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте передконфліктний (латентний) етап конфлікту. Які елементи він включає?
2. Які основні етапи включає в себе відкритий період конфлікту?
3. Дайте дефініцію поняття «ескалації конфлікту».
4. Розкрийте сутність «образу ворога». Який вплив він має на перебіг конфлікту?
5. Які умови призводять до припинення конфлікту?
6. Дайте визначення поняттю «конфліктоген», які типи конфліктогенів Ви можете назвати?

Семінар 5. Конфліктна поведінка: поняття, стратегії і тактики

План

1. Характеристика конфліктної поведінки. Основні стратегії поведінки учасників конфлікту (уникання, пристосування, компроміс, суперництво, співробітництво).
2. Стратегії управління конфліктом («виграти–виграти», «виграти–програти», «програти–програти»).
3. Тактики поведінки учасників конфлікту: жорстка (захоплення та втримання об'єкта конфлікту, фізичне насильство, психологічне насильство, тиск), нейтральна (демонстративні дії, санкціонування, коаліція), м'яка (фіксація своєї позиції, дружелюбність, угода).
4. Стили поведінки учасників конфлікту (ліберальний, маніпулятивний, авторитарний, демократичний, ситуативний, непослідовний).
5. Трансактний аналіз конфліктів.

Питання для обговорення:

1. Назвіть основні стратегії конфліктної поведінки.
2. У чому полягає суть підходу до вирішення конфліктів «виграти-виграти»
3. У чому полягає суть підходу до вирішення конфліктів «виграти-програти».
4. Що таке тактика поведінки в конфлікті.
5. Опишіть алгоритм трансактного аналізу.
6. Визначте характерні риси позицій суб'єктів міжособистісної взаємодії (ініціатор, мішень).

Семінар 6. Способи та методи регулювання та розв'язання політичних конфліктів

План

1. Поняття технології вирішення політичних конфліктів.
2. Підходи до врегулювання конфліктів.
3. Методи і шляхи подолання політичних конфліктів.

Питання для обговорення:

1. Чим відрізняються поняття «врегулювання конфлікту» і «вирішення конфлікту»?
2. Прокоментуйте чотири основні принципові способи (моделі), за допомогою яких конфлікуючі сторони можуть вирішити свої суперечності і вийти із стану конфлікту.

3. Які переваги силового підходу до врегулювання конфліктів.
4. Назвіть основні форми вирішення політичних конфліктів.

Семінар 7. Переговорний процес як спосіб вирішення конфліктів

План

1. Основний зміст переговорного процесу.
2. Маніпулятивні технології у переговорному процесі та протидія їм.
3. Технології стратегій та тактик у переговорному процесі.
4. Основні наукові школи та підходи до вирішення політичних конфліктів. Роль міжнародних організацій та інститутів.
5. ООН як стабілізатор політичних процесів. Медіатор у політичному протиборстві.
6. Фасилітація у конфліктних процесах.

Питання для обговорення:

1. Назвіть основні стадії в переговорах.
2. Дайте визначання поняття «мета переговорів».
3. Розкрийте зміст понять «стратегія і тактика переговорів».
4. Що таке переговорна концепція?
5. Чим відрізняються позиції від інтересів сторін?
6. У якому документі відображається прийнятне для сторін рішення.
7. У чому полягає головне завдання фасилітатора в переговорному процесі.

Семінар 8. Проблеми місця і ролі силового примусу у вирішенні політичного конфлікту

План

1. Стабілізація політичної ситуації. Насильницькі та ненасильницькі засоби впливу та примусу в суспільному житті.
2. Збройний конфлікт як особлива стадія політичного конфлікту. Підстави та ступінь військово-силового примусу у вирішенні політичних конфліктів.
3. Роль мас-медіа у військових конфліктах (легітимізація застосування сили при вирішенні конфлікту).
4. Проблема колективної безпеки держав і народів. Створення міжнародної системи врегулювання політичних конфліктів.

Питання для обговорення:

1. Назвіть основні ознаки збройних конфліктів.
2. Виокреміть основні підходи до врегулювання збройних конфліктів.
3. Назвіть відомі Вам збройні конфлікти у сучасному світі?

4. Яка роль міжнародного права у врегулюванні політичних конфліктів?
5. Порівняйте значення військово-силового примусу і міжнародних миротворчих операцій як інструменту врегулювання воєнно-політичного конфлікту.

Семинар 9. Кіберконфлікти у сучасному політичному протистоянні

План

1. Сутність поняття «кіберконфлікт» в політиці.
2. Різновиди сучасних політичних кіберконфліктів.
3. Специфіка протидії політичним конфліктам в кіберпросторі.
4. Специфіка правових механізмів впливу на кіберконфлікти в різних країнах.

Питання для обговорення:

1. Назвіть приклади політичного протистояння у кіберпросторі?
2. Визначте основні типи кіберконфліктів?
3. Яка роль кібератак у дестабілізації органів влади?
4. Що таке кібертероризм?
5. Окресліть шляхи протидії кіберзагрозам в сучасному світі.
6. Які міжнародні організації співпрацюють з Україною для посилення кібербезпеки?

7. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Основні теорії виникнення політичних конфліктів. Погляди Л. Козера, Г. Зіммеля, К. Маркса, Р. Дарендорфа, М. Дюверже та ін. на політичний конфлікт.
2. Соціально-психологічна концепція З. Фрейда.
3. Типологія конфліктів за Р. Далем.
4. Етнічний та регіональний сепаратизм.
5. Сутність і причини етнонаціональних конфліктів.
6. Особливості регулювання етнополітичних конфліктів.
7. Міжнародні політичні конфлікти: прикладний аналіз.
8. Цивілізаційні конфлікти і війни першої половини ХХ століття.
9. Світові конфлікти у другій половині ХХ століття.
10. Глобальні конфлікти перших десятиліть ХХІ століття.

11. Проблема насильства та ненасильницької боротьби в суспільному житті.
12. Ідея ненасилля у вітчизняній та зарубіжній соціально-політичній і філософській думці та суспільній практиці.
13. Ненасильницькі засоби впливу та примусу у практиці світової політики.
14. Миротворча діяльність української держави
15. Методика дослідження політичного конфлікту: основні етапи, їх характеристика.
16. Консенсуальні процедури та методики розв'язання конфліктів.
17. Концепція «конфлікту цивілізацій» С. Гантінгтона.
18. Посередництво в міжнародних конфліктах.
19. Превентивна дипломатія як засіб управління конфліктом.
20. Гуманітарна інтервенція як засіб вирішення конфлікту.
21. Переговори – універсальний метод подолання конфліктів.
22. Застосування контент-аналізу, івент-аналізу, кластерного аналізу, моделювання динамічних систем, swot-аналізу, гар аналізу, теорії ігор для дослідження політичних конфліктів.
23. Компроміс і консенсус як засоби розв'язання соціальних конфліктів.
24. Стратегії поведінки під час конфлікту.
25. Стили розв'язання конфлікту.
26. Технології попередження та розв'язання політичних конфліктів.
27. Військові конфлікти і міжнародна безпека.
28. Міжнародне право і міжнародні конфлікти. Правове регулювання військових конфліктів.
29. Роль міжнародних організацій у врегулюванні конфліктів і криз.
30. Конфлікти на посткомуністичному просторі Європи.

8. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ЗАЛІК)

1. Конфлікти в міфології, релігії, пам'ятках літератури.
2. Погляди античних і середньовічних мислителів на природу конфлікту.
3. Етапи становлення конфліктології як науки (концепція соціал-дарвінізму, соціального конфлікту, концепція Г. Зіммеля).
4. Етапи становлення конфліктології як науки (структурно-функціональна модель організації, школа людських відносин).
5. Етапи становлення конфліктології як науки (концепція позитивно-функціонального конфлікту, конфліктної моделі суспільства).
6. Становлення вітчизняної конфліктології.
7. Розвиток конфліктології в рамках психологічної науки.
8. Відношення до конфліктів у тоталітарному і демократичному суспільстві.

9. Об'єкт, предмет і методологія конфліктології.
10. Принципи, методи конфліктології.
11. Функції конфліктології.
12. Зв'язок дисципліни конфліктології з іншими дисциплінами.
13. Суть поняття конфлікту, його основні ознаки і структура.
14. Класифікація конфліктів.
15. Поняття, природа, зміст політичних конфліктів.
16. Форми і стадії політичного конфлікту.
17. Учасники політичних конфліктів.
18. Сутність політичної кризи як загострення політичних конфліктів.
19. Основні типи та форми політичних криз та їх характеристика.
20. Форми політичної кризи: криза легітимності, криза ідентичності, криза політичної участі, криза розподілу. Способи виходу з кризового стану.
21. Динаміка конфлікту.
22. Передконфліктна стадія конфлікту.
23. Конфліктна стадія розвитку конфлікту.
24. Післяконфліктна стадія конфлікту.
25. Характеристика конфліктної поведінки. Основні стратегії поведінки учасників конфлікту (уникання, пристосування, компроміс, суперництво, співробітництво).
26. Стратегії управління конфліктом.
27. Тактика поведінки учасників конфлікту.
28. Поняття технології вирішення політичних конфліктів.
29. Підходи до врегулювання конфліктів.
30. Методи і шляхи подолання політичних конфліктів.
31. Основний зміст переговорного процесу.
32. Функції переговорів.
33. Маніпулятивні технології у переговорному процесі та протидія їм.
34. Технології стратегій та тактик у переговорному процесі.
35. Основні наукові школи та підходи до вирішення політичних конфліктів. Роль міжнародних організацій та інститутів.
36. ООН як стабілізатор політичних процесів. Медіатор у політичному протиборстві.
37. Мета залучення третьої сторони до переговорного процесу.
38. Етапи проведення переговорів за участю третьої сторони.
39. Оцінка результативності переговорів.
40. Фасилітація у конфліктних процесах.
41. Сутність та специфіка медіації.
42. Суб'єкти медіації. Види медіації. Стадії медіації. Принципи медіації.
43. Моделі посередницької діяльності: фасилітаторство; консультаційне посередництво; посередництво з елементами арбітражу.

44. Роль посередника у вирішенні конфлікту та переговорному процесі. Вимоги, що пред'являються при виборі до третьої сторони (посередника). Функції посередника.
45. Міжнародні політичні конфлікти.
46. Сутність поняття «кіберконфлікт» в політиці.
47. Різновиди сучасних політичних кіберконфліктів.
48. Специфіка протидії політичним конфліктам в кіберпросторі.
49. Збройний конфлікт як особлива стадія політичного конфлікту.
50. Війна як форма політичного конфлікту. Причини війн. Ознаки війни. Відмінні риси між війною і військовим конфліктом.

9. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Навчальний процес з дисципліни «Теорія та практика політичного конфлікту» в достатній кількості забезпечений необхідними матеріалами, що присутні у електронній системі D-learn.

Доступ до ресурсу: <https://d-learn.pnu.edu.ua/course/subscription/through/url/64cc639e8b6ab2bf9df5>

10. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Арістова А. Поняття «релігійний конфлікт»: пошуки і дискусії. Українське Релігієзнавство. 2008. № 45. С. 5–10.
2. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с.
3. Барабаш О. Стратегії поведінки в конфліктній ситуації. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 208–212.
4. Березовська Л. І., Юрков О. С. Психологія конфлікту: навч.- метод. посіб. Мукачево : МДУ, 2016. 201 с.
5. Бернадський Б. В. Міжнародні конфлікти : курс лекцій. Київ : Персонал, 2012. 366 с.
6. Боднар В. Сучасні теорії конфлікту. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. 2010. Вип. 15. С. 220–224.
7. Боднар В. Теорія позитивно-функціонального конфлікту Л. Козера. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. 2010. Вип. 14. С. 8 -12.
8. Бортнік С. М., Саган М. В. Вирішення конфліктів ділового спілкування в умовах гендерної нерівності. Економічний форум. 2014. № 2. С. 272–285.
9. Валіулліна З. В. Військова теорія К. Клаузевіца в теоретичному дискурсі. Ефективна економіка. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5881>

10. Васильчак С. В., Дева І. Б. Шляхи управління конфліктами в кризовій ситуації. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.15. С. 137–143.
11. Ващенко І. В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. / І. В. Ващенко, М. І. Кляп. К. : Знання, 2013. 408 с.
12. Ващенко І. В., Кондрацька Л. В. Фактори, що сприяють виникненню сімейних конфліктів. Проблеми сучасної психології. 2011. Вип. 12. С. 142–158.
13. Гірник А. М. Основи конфліктології. К: Києво-Могилянська акад., 2010. 222 с.
14. Гомза І. Політичні конфлікти та їх трансформаційний потенціал. URL: <https://kse.ua/ua/ksecourse/politichni-konflikti-ta-yih-transformatsiyniy-potentsial/>
15. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія : підручник. Львів : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2015. 564 с.
16. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : навч. посіб. Харків : Консум, 2004. 432 с.
17. Денисенко І. Д. Сучасна теорія конфлікту: проблеми експлікації, демаркації, класифікації. Український соціум. 2013. № 3. С. 32–43.
18. Долинська Л. В., Матяш-Заяц Л. П. Психологія конфлікту : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 304 с.
19. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2005. 256 с.
20. Дяченко Н. Конфлікти: комунікативно-прагматичний аспект. Філологічний часопис. 2019. Вип. 1. С. 21–31.
21. Жекало Г. І. Природа та сутність політичного конфлікту. Грані. 2015. № 3. С. 45–49.
22. Жекало Г. І. Теоретичні аспекти вивчення політичних конфліктів. Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія, соціологія, політологія. 2015. № 1. С. 54–62.
23. Завгородня Ю.В. Політичне протистояння в кіберпросторі: глобалізаційний аспект. Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. №40. 2022.
24. Завгородня Ю.В. Різновиди політичних конфліктів у кіберпросторі. Актуальні проблеми політики. 2023. Вип. 71. http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/11.pdf
25. Захарченко А. Арабсько-ізраїльський конфлікт: проблема врегулювання на сучасному етапі - 3б. статей / А.М. Захарченко. – Одеса : Фенікс, 2009. – 240 с.
26. Кіянка І. Б. Політична конфліктологія: Навчальний посібник. Львів: «Новий Світ –2000», 2020. 96 с.
27. Конфлікти, що змінили світ. / Ігор Попов, Наталя Іщенко, Павло Щелін. К., Фоліо, 2020, 186 с.
28. Кулик В. (ред.) Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях. К., ПІЕНД, 2020. 328 с.
29. Конфліктологія : конспект лекцій / уклад. В. Я. Галаган, В. Ф. Орлов, О. М. Отич. Київ: ДЕДУТ, 2008. 293 с.

30. Конфліктологія: Навчальний посібник-практикум. – За ред. М.П. Гетьманчука, П.П.Ткачука. - Львів: ЛІСВ, 2007. 307 с.
31. Конфліктологія : навч. посіб. / А. І. Берlach, В. В. Кондрюкова, В. О. Криволапчук, О. Г. Поліщук. Одеса : ОДУВС, 2010. 162 с.
32. Конфліктологія : навч. посіб. / Д. В. Коваленко, І. М. Шалімова, О. М. Керницький, В. А. Бурбига. Харків : Точка, 2012. 221 с.
33. Конфліктологія : навч. посіб. / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Харків: Право, 2012. 128 с.
34. Конфліктологія : навч. посіб. / Л. М. Ємельяненко, В. М. Петюх, Л. В. Торгова, А. М. Гриненко. Київ : КНЕУ, 2003. 315 с.
35. Котигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. 722 с.
36. Котлова Л. О. Психологія конфлікту : курс лекцій. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2013. 112 с.
37. Красноруцький О. О., Смігунова О. В. Етичні аспекти проведення ділових переговорів в сучасних умовах. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2016. Вип. 171. С. 21–26.
38. Нікулішин Н. Поняття «сила» у сучасних теоріях міжнародних відносин. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2013. Вип. 25. С. 130–134.
39. Особливості політичних конфліктів у сучасній Україні та світі: монографія / Г.П. Щедрова, І.А. Єремєєва, Д.В. Прошин, Р.М. Ключник, Н.М. Волвенко; за ред. Г.П. Щедрової. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 148 с.
40. Орлянський В. С. Конфліктологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літ., 2007. 160 с.
41. Петрінко В.С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.
42. Пірен М. І. Конфліктологія : підручник. Київ : МАУП, 2003. 360 с.
43. Примуш М. Політичні конфлікти та їх типи. Політичний менеджмент. 2010. № 1. С. 96–104.
44. Примуш М. В. Конфліктологія : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2006. 288 с.
45. Сирота О. Технології успіху в політичних переговорах URL: http://www.pollawlife.com.ua/2013/11/blog-post_8687.html
46. Слободянюк А. В., Андрущенко Н. О. Психологія управління та конфліктологія : навч. посіб. для практичних та семінарських занять. Вінниця : ВНТУ, 2010. 120 с.
47. Тихомирова Є. Б., Постолювський С. Р. Конфліктологія та теорія переговорів : підручник. Рівне : Перспектива, 2007. 389 с.
48. Торба Н. Г. Історичні та сучасні тенденції в описі та розумінні феномену конфлікту. Вісник післядипломної освіти. 2010. Вип. 1. С. 423–429.
49. Трофименко А. В., Константинова Ю.В. Конфліктологія та теорія переговорів : навчальний посібник. Маріуполь : МДУ, 2020. 375 с.

50. Управління конфліктами : навч. посіб. / Г. В. Жаворонкова, О. М. Скібіцький, Т. В. Сівашенко, О. І. Туз. Київ : Кондор, 2010. 172 с.
51. Філоненко М. Міжнародні політичні конфлікти: пошук ефективних моделей врегулювання. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/52034>
52. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів : навч. посіб. Київ : Кондор. 2004. 172 с.
53. Яхно Т. П., Куревіна І. О. Конфліктологія та теорія переговорів : навч. посіб. Київ : Центр учбової літ., 2019. 168 с.

ВЗІРЦІ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Хто вважав основною причиною політичних конфліктів, які проявляються у державних переворотях - відсутність майнової і соціальної рівності, намагання до усунення існуючої нерівності або ж до її посилення.
  - а) Геракліт;
  - б) Конфуцій;
  - в) Аристотель;
  - г) Цицерон.
2. Конфліктологічні погляди в період Середньовіччя розвивались під впливом:
  - а) християнства;
  - б) конфуціанства;
  - в) католицизму;
  - г) ісламізму.
3. У психологію поняття “інтроверсія” та “екстраверсія” запровадив:
  - а) З. Фрейд;
  - б) К. Хорні;
  - в) К. Юнг;
  - г) Г. Айзенк.
4. Перші наукові праці з конфліктології з’явилися:
  - а) наприкінці 60-х років;
  - б) наприкінці 70-х років;
  - в) наприкінці 80-х років;
  - г) наприкінці 90-х років.
5. Слово «конфлікт» перекладається з латинської мови:
  - а) зіткнення;
  - б) конфронтація;
  - в) суперечність;
  - г) зацікавленість.
6. «Стан миру між людьми, що живуть по сусідству, не є природний стан...» так вважав:
  - а) Г. Гегель
  - б) Ж.Ж. Руссо;
  - в) Т. Гоббс;
  - г) І. Кант.
7. Основним змістом конфлікту є:
  - а) зіткнення інтересів;
  - б) зіткнення потреб;

в) конфліктна взаємодія;

г) бажання поспілкуватися

8. Людина, за своєю природою є істотою егоїстичною, заздріливою та ледачою. Тому первісний стан людського суспільства є «війна всіх проти всіх». Так вважав:

а) Г. Гегель

б) Ж.Ж. Руссо;

в) Т. Гоббс;

г) І. Кант.

9. Людина за своєю природою добра, миролюбна та створена для щастя. Так вважав:

а) Г. Гегель

б) Ж.Ж. Руссо;

в) Т. Гоббс;

г) І. Кант.

10. Основна причина конфліктів коріниться в соціальній поляризації – між нагромадженням багатством, з одного боку, і змушеним працювати народом – з другого. Так вважав:

а) Г. Гегель

б) Ж.Ж. Руссо;

в) Т. Гобс;

г) І. Кант.

11. Речі виникають із постійного руху «апейрону» – єдиного матеріального начала, що приводить до виокремлення з нього протилежностей, а це означає, що воно конфліктне. Так вважав:

а) Анаксимандр

б) Геракліт;

в) Фома Аквінський;

г) Еразм Роттердамський.

12. У світі все народжується через ворожнечу і розбрат, що єдиний закон, який панує в Космосі, — це війна — батько і цар усього. Так вважав:

а) Анаксимандр

б) Геракліт;

в) Фома Аквінський;

г) Еразм Роттердамський.

13. Війни допустимі в житті суспільства, тому що конфлікти є об'єктивною реальністю. Так вважав:

а) Анаксимандр

б) Геракліт;

в) Фома Аквінський;

г) Еразм Роттердамський.

14. «Війна солодка для тих, хто її не знає». Так писав:

а) Анаксимандр

б) Геракліт;

в) Фома Аквінський;

г) Еразм Роттердамський.

15. Працю «Походження видів шляхом природного відбору, або збереження сприятливих порід у боротьбі за життя». Написав:

- а) Цицерон
  - б) Чарльз Дарвін;
  - в) Ларош Фуко;
  - г) Людвіг Гумплович.
16. Конфлікт є формою суспільної взаємодії, що виконує стабілізуючі та інтегруючі функції, так вважав
- А) Р. Дарендорф,
  - Б) Л. Козер
  - В) Г. Зіммель
  - Г) М. Вебер
17. Хто класифікував війни на приватні, публічні та змішані.
- а) Г. Гроцій;
  - б) Ж.Ж. Руссо;
  - в) Т. Гоббс;
  - г) І. Кант.
18. Хто висунув власне бачення соціальних конфліктів у праці «Расова боротьба»
- а) Ф.Бекон
  - б) Чарльз Дарвін;
  - в) Л. Фуко;
  - г) Людвіг Гумплович.
19. Хто ввів в науковий обіг термін «соціологія конфлікту»
- а) Р. Дарендорф,
  - б) Л. Козер
  - в) Г. Зіммель
  - г) М. Вебер
20. Хто вважав, що конфлікти неминучі й необхідні, то відсутність їх – явище «дивне та ненормальне».
- а) Р. Дарендорф,
  - б) Л. Козер
  - в) Г. Зіммель
  - г) М. Вебер

ЗРАЗОК ВАРІАНТА МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Розкрийте основні положення теорії позитивно-функціонального конфлікту Л. Козера.
2. Дайте характеристику структури та учасників політичного конфлікту.
3. Функції переговорів.
4. Дайте визначення поняття «компроміс».

11. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Загальна система оцінювання навчальної дисципліни

Структура розподілу балів передбачає:
 1) відповіді на семінарських заняттях – 50 балів;
 2) написання контрольної письмової роботи – 20 балів;
 3) виконання індивідуального завдання – створення та представлення графічної презентації з визначеної проблеми політологічного характеру – 20 балів (з них 10 балів – за проєкт, 10 балів – за представлення).
 4) написання тематичних тестів – 10 балів.
 Загальна кількість – 100 балів.

Оцінка в балах	Оцінка в національній шкалі	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за залік
90-100	відмінно	A	зараховано
80-89	добре	B	
70-79	добре	C	
60-69	задовільно	D	
50-59	задовільно	E	
26-49	незадовільно (з можливістю повторного складання)	FX	незараховано
1-25	незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)	F	

Вимоги до письмових робіт

Виконання письмової роботи передбачає:

- 1) повторення здобувачами лекційного матеріалу та отриманих знань при підготовці та проведенні семінарських занять, самостійного опрацювання рекомендованої літератури з питань, що виносяться на модульний контроль;
- 2) написання письмової контрольної роботи є обов'язковим для виставлення підсумкової оцінки. У випадку, якщо студент не написав контрольну роботу, він вважається

таким, що не виконав усіх видів робіт, що передбачаються з даної дисципліни;

- 3) написання письмової роботи передбачає виконання здобувачами в аудиторії індивідуального завдання, що вимагає: виявлення розуміння сутності понять і термінів; вміння структурувати основні принципи та методи дослідження; знання теоретичних засад, завдань, методів.

Загальна кількість – 20 балів.

Контрольна робота включає:

- 3 теоретичних завдання (оцінюється по 5 балів кожне);
- дефініція поняття (5 балів).

Структура оцінювання відповідей на розгорнуті запитання:

1-4 б. – відповідь складається із 1–2 речень, містить узагальнюючу

інформацію про історичний період або одиничні конкретні факти.

5-7 б. – відповідь не структурована, вступ і висновок відсутні; студент демонструє знання окремих історичних фактів, дат, подій, процесів, постатей або допускає значні помилки; не володіє історичною хронологією, історичною географією, термінами і поняттями; узагальнення відсутні.

8-12 б. – відповідь структурована в рамках основної частини, не містить яскраво вираженого вступу чи висновку; студент розкриває історичний процес в рамках питання із значними пробілами та розривами; демонструє знання найбільш важливих історичних фактів, дат, подій, процесів, постатей, допускає значні помилки; на задовільному рівні володіє історичною хронологією, історичною географією, термінами і поняттями; у відповіді практично відсутні узагальнення або вони дуже фрагментарні.

13-16 б. – відповідь структурована, містить або вступ або висновок; студент розкриває історичний процес в рамках конкретного

	<p>питання із певними пробілами та розривами; демонструє знання значної кількості історичних фактів, дат, подій, процесів, постатей, проте допускає окремі помилки; володіє історичною хронологією, історичною географією, термінами і поняттями; робить фрагментарні узагальнення, усвідомлює роль і значення конкретних подій.</p> <p>18-20 б. – відповідь детально структурована, містить вступ, основну частину та висновок; студент повноцінно розкриває історичний процес в рамках конкретного питання; демонструє знання значної кількості конкретних історичних фактів, дат, подій, процесів, постатей; на високому рівні володіє історичною хронологією, історичною географією, термінами і поняттями; водночас робить узагальнення та висновки з питання, розуміє ширший контекст конкретних подій, усвідомлює їх роль і значення, демонструє володіння науковою літературою з теми. Контрольна робота на стаціонарі виконується на передостанньому семінарському занятті. Здобувачі заочної форми повинні здати її в електронному вигляді в обумовлений термін.</p>
Семінарські заняття	<p>Відвідування та активна участь студентів у роботі семінарських занять також є обов'язковою умовою успішного складання курсу. Пропонуються наступні форми роботи на семінарських заняттях: виступ, опонування, рецензія, участь у дискусії. На семінарських заняттях оцінці підлягають: рівень знань, продемонстрований у виступах, активність при обговоренні питань, відповіді на питання експрес-контролю тощо.</p> <p>Критеріями оцінки при усних відповідях можуть бути: повнота розкриття питання; логіка викладення; впевненість та переконливість, культура мови; використання основної та додаткової літератури (монографій, навчальних посібників, журналів, інших періодичних</p>

видань тощо); аналітичність міркування, вміння робити порівняння, висновки.

Робота на семінарських заняттях оцінюється в діапазоні від 2 до 5 балів. При переведенні в бали в сумі можна набрати 50 балів.

Виступи на семінарських заняттях оцінюються як з теоретичної, так і з практичної підготовки відповідно до національної шкали (5 балів) за такими критеріями:

- «відмінно» – здобувач освіти міцно засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок;
- «добре» – здобувач освіти добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, аргументовано викладає його; має практичні навички, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного матеріалу;
- «задовільно» – здобувач освіти в основному опанував теоретичними знаннями навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, плутає поняття, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність стабільних знань; відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточності у знаннях, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю;
- «незадовільно» – здобувач освіти не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже

	<p>не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутні наукове мислення, практичні навички не сформовані.</p> <p>Усна відповідь може бути доповнена наочними посібниками, зокрема, візуалізованою презентацією (обсягом 10-15 слайдів), зміст та використання якої оцінюється окремо. Вимоги до презентації по індивідуальній (самостійній) роботі; візуалізований характер, гармонійне поєднання зображень та тексту, наявність самостійно підготовлених схем і таблиць; всі елементи презентації мають бути підготовлені студентом самостійно, із дотриманням вимог академічної доброчесності</p>
<p>Умови допуску до підсумкового контролю</p>	<p>Здобувач допускається до підсумкового контролю за умови повного виконання всіх видів роботи, передбачених програмою навчальної дисципліни. Належне виконання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) змісту питань планів семінарських занять. Для цього необхідно готувати конспекти семінарських занять. Вітається якісна підготовка візуалізованих презентацій для відповідей на семінарські питання. 2) індивідуальної роботи. 3) підсумкової контрольної роботи. <p>Студент (-ка) допускається до підсумкового контролю за умови відпрацювання усіх «заборгованостей» та набору 26 і більше балів.</p>
<p>Підсумковий контроль</p>	<p>Підсумковий контроль рівня знань та успішності студентів передбачає виставлення підсумкової залікової оцінки. При поточному контролі оцінюються: систематичність роботи на практичних заняттях, рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах, активність при обговоренні питань, самостійне опрацювання тем, виконання індивідуальних завдань, контрольних (тестових) робіт.</p>

	<p>Підсумкова оцінка виставляється студенту в кінці семестру за результатами роботи на практичних заняттях, обговорення дискусійних питань, виконаних індивідуальних проєктів та контрольних (тестових) завдань.</p> <p>Отримані «незадовільні» оцінки відпрацьовуються в обов'язковому порядку, але враховуються при додаванні оцінок і входять у загальну кількість отриманих оцінок.</p>
--	---

ПОЛІТИКА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Політика курсу полягає у послідовності набуття знань, умінь і навичок у ході лекцій, семінарських занять і самостійної роботи. Курс передбачає роботу в колективі. Середовище в аудиторії є дружнім, творчим, відкритим до конструктивної критики. Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін. Під час роботи над завданнями недопустимо порушення академічної доброчесності. Презентації та доповіді мають бути авторськими оригінальними.

Академічна доброчесність. Викладання навчальної дисципліни ґрунтується на засадах академічної доброчесності. Порушеннями академічної доброчесності вважаються: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання. Усі письмові роботи перевіряються на наявність плагіату і допускаються до захисту із коректними текстовими запозиченнями не більше 25%. Списування під час контрольних робіт та екзаменів заборонені (в т.ч. із використанням мобільних 4 пристроїв).

Дотримання академічної доброчесності засновується на ряді положень та принципів академічної доброчесності, що регламентують діяльність здобувачів вищої освіти та викладачів університету. Ознайомитися з даними положеннями та документами можна за посиланням:

<https://pnu.edu.ua/положення-про-запобігання-плагіату/>.

Відвідування занять. Відвідування лекцій та семінарських занять для студентів є обов'язковим. Відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання, за яке нараховуються бали. За об'єктивних причин (наприклад, хвороба, міжнародне стажування) навчання може відбуватись в он-лайн формі за погодженням із керівником курсу.

Політика курсу передбачає прездачу усіх невиконаних завдань в силу серйозних запізнень на заняття або пропущених пар без поважних причин. За умови відсутності студента (-ки) на лекції чи семінарського заняття, отримання негативної оцінки на семінарських заняттях або ж невчасного виконання індивідуальної роботи визначений день для відпрацювання пропущених аудиторних занять, негативних оцінок та подачі індивідуальних робіт –вівторок, 15.00 год. – 16.00 год.

Неформальна освіта: Можливе зарахування результатів неформальної освіти у відповідності з Положенням про порядок зарахування результатів неформальної освіти: Положенням про визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (Редакція 3) (введено в дію наказом ректора № 672 від 24.11.2022 р.)

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Аболіціонізм (лат. abolito – скасування, знищення) – суспільний рух, який налаштований на припинення дії певного закону, на відміну чи скасування якогось урядового рішення, на усунення керівника з державної посади.

Абсентеїзм (лат. absentia – відсутність) – ухилення виборців від участі у виборах органів державної влади та місцевого самоврядування. Основними причинами абсентеїзму є аполітичність громадян, індиферентне ставлення до політики, втрата довіри до неї, низький рівень політичної компетенції виборців, невпевненість громадян у правильності свого вибору.

Абсолютні конфлікти – конфлікти, в яких боротьба ведеться до повного знищення одного чи обох суперників (боротьба без правил).

Автократія (грец. autokrateia – самовладдя) – система управління суспільством або державою, за якої одній особі належить виключна та необмежена верховна влада.

Авторитаризм (лат. auctoritas – влада, вплив; auctor – засновник, автор) – політичний режим, що характеризується зосередженням усієї повноти влади в руках однієї особи (монарха, диктатора) чи правлячої групи. Характерними рисами авторитаризму є: 1) висока централізація влади; 2) одержавлення суспільного життя; 3) командно-адміністративні методи керівництва; беззаперечне підпорядкування владі; 5) відсторонення народу від влади; 6) недопущення реальної політичної опозиції; 7) обмеження свободи друку. На відміну від тоталітаризму при авторитаризмі не існує тотального контролю над усіма сферами життєдіяльності суспільства. Контролюється, перш за все, політична сфера.

Авторитарна релігія (за Е.Фромом) – її головною добродією є не моральні якості божества й самого віруючого, не любов і справедливість, а слухняність. Гріхом вважається – непокірність. Життя окремої людини в такій релігії не має ніякого значення.

Авторитет (лат. auctoritas – влада, вплив) – визнання суспільством, соціальною групою, трудовим колективом, державою, суспільно-політичною організацією особистих і суспільних якостей певної особистості чи групи людей, що відображає їх реальний, вагомий вплив на стан справ у суспільстві та державі; здатність забезпечити слухняність без насильства.

Агресія (лат. aggression – напад) – індивідуальна чи колективна поведінка, що спрямована на нанесення фізичної або психологічної шкоди, збитків чи на знищення іншої людини, групи людей і великих соціальних спільнот; пряме чи опосередковане застосування сили однією державою чи групою держав проти іншої, мета якого – захоплення території та природних багатств, скасування або обмеження державної незалежності, насильницьке підкорення її населення.

Адаптація соціально-політична (лат. adaptation – пристосовувати) – процес активного пристосування соціальних і політичних суб'єктів до змін у соціально-політичному середовищі.

Альтерглобалізм – міжнародний суспільний рух, який не відмовляється від глобалізації як такої, а виступає за зняття її сучасних корпоративно-капіталістичних обмежень, збереження розмаїття культур, господарчих укладів і способів життя, заперечення глобальної гегемонії корпоративного капіталу, всіх форм гегемонії та відчуження.

Альтернативи рішень – нові, оригінальні варіанти вирішення проблеми, що лежить в основі конфлікту, які відрізняються від підходів, що раніше пропонувалися сторонами у ході розвитку конфлікту.

Антагоніст – непримиренна, ворожа людина, яка жорстко відстоює власні інтереси у конфлікті, не йде ні на які поступки, притримується крайніх поглядів.

Антиглобалізм – міжнародний суспільний рух, який виступає проти глобалізації.

Антипатія – стійке негативне емоційне ставлення індивіда до іншої людини, групи, що проявляється у несприйнятті, непривітливості, недоброзичливості.

Арбітр (арбітраж) – третя сторона у конфлікті та один із способів виходу з конфлікту. Володіє більш значним впливом на конфлікт у порівнянні з посередником, помічником і спостерігачем. Арбітр виступає як незалежний від конфліктантів і безсторонній (неупереджений) посередник. Арбітраж відрізняється від суду тим, що роль третейської сторони довіряють особі (чи групі осіб), рішення якого обидві конфліктуючі сторони добровільно зобов'язуються підпорядковуватися («третейський суд»). Головне в арбітражі – те, що конфліктанти добровільно відмовляються самі вирішувати конфлікти і проявляють готовність погодитись із тим рішенням, яке запропонує арбітр.

Асиметричне рішення – вирішення проблеми у відносинах опонентів, за якого повністю чи майже повністю реалізуються інтереси лише однієї сторони.

Аутоагресія – агресивні дії, що спрямовані на самого себе (наприклад, суїцидальна поведінка).

Блеф – обман супротивника, тактичний прийом конфліктного протиборства, одна із складових демонстративних дій, полягає у формуванні в опонента переконання у тому, що друга сторона володіє значними силами й засобами, яких у дійсності нема або їх обмаль. Інколи застосовується у процесі перемовин.

Бойкот – це спосіб, засіб, форма політичної та економічної боротьби, яка передбачає повне чи часткове припинення відносин із потенційним або реальним супротивником, блокування його дій, зв'язків і відносин. Наприклад, введення ембарго на експорт й імпорт товарів, відмова від участі в різноманітних заходах.

Боротьба – зусилля подолати супротивника, змагання двох сил, єдиноборство без зброї та побоїв і бійки, де супротивники тільки стараються побороти один одного, звалити з ніг, духовне зусилля чи змагання з подолання чого-небудь, внутрішнє борення, розлад розуму та серця (Тлумачний словник В.І.Даля); конфронтація між протилежними групами, в якій кожна намагається нанести збитків іншій або взяти над нею верх, у тому числі й при

допомозі зброї; фізичне зіткнення між двома чи більше індивідами, включаючи й спортивну боротьбу (Grolier Multimedia Encyclopedia, 1998).

Бунт (заколот) – гостра форма відкритої поведінки, що являє собою стихійний, неорганізований виступ народних мас на захист своїх інтересів. Бунт спрямований проти існуючої системи економічних і політичних відносин. Зазвичай він нетривалий, але може трансформуватися в інші форми політичного протистояння, наприклад, у громадянську війну.

Вертикальні політичні конфлікти – конфронтація проходить по лінії «влада – суспільство». Існує два види вертикальних політичних конфліктів: а) статусно-ролеві, в основі яких лежить боротьба за підвищення особистісного й групового статусу та ролі у політичній структурі суспільства (наприклад, за місце в ієрархії політичної влади, за можливість приймати участь у політичному житті та впливати на неї, за сукупність і об'єм політичних прав і свобод). Прикладами таких конфліктів є конфлікти між центром і регіонами (особливо у федераціях), між керуючою й опозиційною елітами. Інколи статусно-ролеві конфлікти не мають реального об'єкту та є лише самоціллю. Наприклад, щоб відвернути увагу громадськості від назрілих політичних проблем, чи для того, щоб один раз нагадати про себе; б) режимні політичні конфлікти, метою яких є повалення чи радикальна зміна існуючого політичного устрою чи курсу держави.

Вибори – передбачена законом процедура обрання громадянами (виборцями) з кількох кандидатів або політичних партій своїх представників (депутатів) в органи центральної, регіональної та місцевої влади чи обрання окремих посадових осіб (президента, губернатора, мера та ін.) способом відкритого або закритого (таємного) голосування. Вибори – найбільш поширений механізм формування органів та інститутів влади.

«Виграш – виграш» – один із підходів (моделей) вирішення конфлікту, коли конфліктуюча сторона намагається до такого виходу з конфлікту, який дасть виграш не тільки їй, але й протилежній стороні.

«Виграш – програш» – один із підходів (моделей) вирішення конфлікту, коли конфліктуюча сторона вважає, що її виграш повинен бути досягнутий за

рахунок програшу її опонента. Конфлікт розглядається нею як бій між двома ворогами. Метою є не тільки реалізація своїх інтересів та перемога, але й поразка супротивника, нанесення йому збитків, «покарання» його за те, що він вступив у боротьбу з нею. Для досягнення цієї мети часто стає необхідним удатися до різних форм соціального тиску, а інколи й до прямого насилля.

Випадковий конфлікт – конфлікт, який виник з непорозуміння чи випадкового збігу обставин.

Відносини політичні – виникають у результаті взаємодії суб'єктів і учасників політичного процесу з приводу завоювання, встановлення й застосування політичної влади та розподілу владних повноважень.

Відокремлення – форма реалізації права на самовизначення, яка передбачає вихід нації зі складу багатонаціонального утворення під впливом волевиявлення народу.

Відповідальність політична – різновид соціальної відповідальності перед суспільством, що означає морально-психологічну настанову суб'єктів політики, засновану на глибокому розумінні сенсу та наслідків політичної діяльності.

Війна – суспільно-політичне явище, що являє собою організовану боротьбу між державами, націями (народами), класами при допомозі засобів збройного насилля. Війна – це політичний феномен, вона є одним із засобів у політиці. Як говорив німецький генерал і вчений Карл фон Клаузевіц «війна є продовженням політики, лише іншими засобами». Війна чи загроза війни залишаються й по нині одним із засобів політики та однією з форм політичного конфлікту. Залежно від характеристик учасників війни, масштабів і засобів ведення боротьби війни поділяються на такі види: світові, міждержавні, громадянські (класові), партизанські, міжнаціональні, релігійні (міжконфесійні), національно-визвольні (антиколоніальні), гібридні (сурогатні), тотальні, обмежені (локальні), «холодні» (безкровні), «гарячі» (кровопролитні). Американським вченим С.Гантінгтоном було введено поняття «міжцивілізаційні війни», наприклад, між християнською та мусульманською цивілізаціями. На думку П.А.Сорокіна, основною причиною

виникнення війни є наявність несумісних цінностей у взаємовідносинах великих соціальних груп. Несумісні цінності лежать в основі релігійних і громадянських війн. За Е.Тюфлером війни є проявом глобального конфлікту між конкуруючими цивілізаціями.

Влада – здатність, право та можливість здійснювати вплив на поведінку й діяльність інших, розпоряджатися ким-небудь або чим-небудь, а також чинити вирішальний вплив на долю, поведінку та діяльність людей при допомозі права, авторитету, волі й примусу; політичне панування над людьми; система державних органів; особи, органи, що наділені владно-державними й адміністративними повноваженнями. Сутність влади полягає у відносинах панування та підпорядкування, котрі виникають між тими, хто наказує, і тими, хто ці накази виконує чи на кого спрямовані владні впливи.

Влада державна – право і можливість держави та її органів спрямовувати, контролювати життєдіяльність суспільства й підпорядковувати дії та поведінку людей власній волі; вища форма політичної влади, що спирається на спеціальний управлінсько-владний апарат і володіє монопольним правом на видання законів, розпоряджень і нормативних актів, обов'язкових для виконання всім населенням.

Влада політична – інституційні відносини панування та підпорядкування, що виникають на основі договірних зобов'язань між великими соціальними спільнотами (класами і станами, суспільством і державою, між державами-країнами); здатність і можливість здійснювати визначальний вплив на діяльність і поведінку людей та їх об'єднань за допомогою авторитету, волі, права й насильства; організаційно-управлінський і регулятивно-контрольний механізм здійснення політики.

Внутрішньогруповий (інгруповий) фаворитизм – намагання якимось чином сприяти членам власної групи на противагу членам іншої групи.

Внутрішньоособистісний (особистісний) конфлікт – вид психологічного конфлікту, який являє собою протистояння двох начал (першооснов) у душі людини, що сприймається й емоційно переживається

людиною як значуща для неї психологічна проблема, яка потребує свого розв'язання та викликає внутрішню роботу, спрямовану на його подолання.

Вождизм – владні відносини, що засновані на поділі групи (організації) на керівників і підлеглих, на особистій відданості політичному лідеру, вождю. Вождизм переважно властивий тоталітарним й авторитарним режимам.

Ворожість – фіксована психологічна настанова, готовність до конфліктної поведінки.

Генезис конфлікту – момент зародження, виникнення та подальший процес розвитку конфлікту.

Генералізація конфлікту – перехід у конфлікті від поверхневих до більш глибоких протиріч, збільшення діапазону різних точок зіткнення, яке супроводжується розширенням кордонів конфлікту.

Геноцид (грец. *genos* – рід і *caedere* – вбиваю) – здійснювані владою масові переслідування, гоніння і навіть знищення певної національної, етнічної, расової, соціальної, культурної, релігійної спільноти.

Геополітика (грец. *ge* – земля і *politike* – політика) – наука, що вивчає географічну обумовленість політичних процесів (просторове розташування країни, клімат, розмір території, кількість населення, наявність природних ресурсів та ін.).

Гібридна війна – особливий метод ведення таємних воєнних дій, що відмінний від відкритої, класичної, традиційної війни, з використанням нерегулярних збройних формувань. Вона є комбінацією елементів партизанської та громадянської війн, заколоту і тероризму, широко використовуються прийоми інформаційної війни (дезінформація, пропаганда, перекручування фактів) як на території ведення війни, так і на геопросторі держави-агресора та інших держав. Важливими ознаками гібридної війни є присутність держави-спонсора, яка діє конспіративно, залучення спеціалістів спецслужб, для вербування і фінансування банд найманців, що виконують всю брудну роботу, яку держава-агресор робити не може, оскільки повинна дотримуватися Женевської та Гаазької конвенції про закони сухопутної війни.

Глибина конфлікту – виражається тим, які суперечності лежать в основі конфлікту. Глибина конфлікту складається з таких рівнів: 1) інцидент (суперечка чи сутичка); 2) прихований рівень; 3) глибинний рівень.

Глибинний рівень конфлікту – третій рівень глибини конфлікту, тісно пов'язаний із конфліктом прихованого рівня. Він знаходиться в глибині взаємин суперників. Ззовні глибинний конфлікт зовсім не виявляється, проте постійно спричинює зіткнення сторін. Глибинний конфлікт виникає і є довготривалим (роки, десятиліття) за умови, що особистісні потреби людини не реалізуються та ігноруються, що призводить до стану гніву, страху, депресії. Тому будь-яка проблема спонукає людину конфліктувати, захищати себе як особистість, значущі для її життя потреби. Глибинний конфлікт постійно провокує різні зіткнення, сутички, конфлікти відкритого типу.

Глобалізм (франц. global – загальний, всесвітній) – ідеологія та процес створення спільного світового простору (політичного, економічного, соціокультурного та ін.).

Глобальні проблеми сучасності – сукупність найбільш гострих світових проблем, які представляють загрозу світовому співтовариству (зміна клімату, бідність більшості населення, локальні війни, міграційні процеси, глобальна енергетична безпека, ядерна безпека, міжнародна злочинність і тероризм тощо).

Горизонтальні політичні конфлікти – боротьба за владу й владні повноваження у межах існуючого режиму, наприклад, між виконавчою та законодавчою гілками влади, між урядом і президентом (Ю.Тимошенко і В.Ющенко в 2007 – 2009 рр.), різними політичними угрупуваннями владарюючої еліти, державою та окремими суб'єктами політики (особистістю, групою, інститутом). Метою і причиною горизонтальних конфліктів є вдосконалення існуючої системи влади. Наприклад, зміна лідерів чи владарюючої еліти, корегування політичного курсу тощо.

Грант Нейл – автор книги «Конфлікти ХХ століття. Ілюстрована історія», аналізує найбільш трагічні події двадцятого століття, які суттєво вплинули на історію людства, й констатує, що «майбутні покоління будуть

розглядати ХХ століття як найбільш войовниче та жорстоке. Хвиля насилля зростає: дослідження, проведене в 1986 році, показало що кількість загиблих від бомб і куль за останні сорок років перевищує кількість солдат, вбитих у Другій світовій війні. До 1992 року кількість війн (в яких приймали участь регулярні війська) досягла двох сотень, і якщо у п'ятдесяті роки у середньому за рік велося дев'ять війн, то вже на сімдесяті щорічний показник зріс до чотирнадцяти, при цьому більше половини з них були зв'язані з конфліктами всередині країн.

Громадянське суспільство – суспільство, яке складається з вільних, рівноправних і незалежних від свавілля держави громадян, здатних захищати свої права та інтереси.

Депривація (лат. *deprivatio* – втрата, позбавлення) – психічний стан і соціальний процес скорочення чи позбавлення можливостей індивідів або груп людей задовольняти свої основні життєві потреби впродовж тривалого періоду. Це призводить до різних моральних і психічних відхилень у поведінці та діяльності, що проявляється як у внутрішньоособистісному, так і в міжособистісному та груповому конфліктах.

Депривація відносна (за Л.Берковіцем) – у контексті міжгрупової взаємодії, це оцінка становища своєї групи як більш поганого у порівнянні з іншими групами: власній групі приписуються менші можливості, обмеженість у правах, несправедливий соціальний статус тощо.

Депривація соціальна – відхилення від реальних соціальних норм у суспільстві та в різних соціальних спільнотах, які відображають певний ступінь ізоляції індивіда чи певну групу людей від соціального кола та соціального середовища.

Джерела конфліктів – збіг несприятливих життєвих обставин, що впливають на веління людей, проблеми трудової мотивації, обриви в комунікативних зв'язках, відмінності в темпераменті і характері, віці і життєвому досвіді, рівні освіти і загальної культури, переконаннях і етичних цінностях.

Динаміка конфлікту – рух конфліктного зіткнення, стадії і фази його розвитку.

Диспозиція особистості в конфлікті – ієрархічно організована система інтересів, ціннісних орієнтацій, установок, і мотивів, що визначають готовність особистості до тієї чи іншої поведінки в конфлікті.

Завершення конфлікту – усунення об'єктивних причин, що викликали конфліктну ситуацію.

Захист психологічний – спеціальна регулятивна система стабілізації особистості, спрямована на усунення чи зведення до мінімуму почуття тривоги, пов'язаного з усвідомленням внутрішньо-особистісного конфлікту.

«Зрілість» конфлікту – фактор, за Дж. Рубіним, який визначає можливості управління конфліктів. Під ним розуміється така стадія конфлікту, коли всі учасники готові приймати власний конфлікт серйозно та хочуть зробити все, щоб його припинити.

Еволюція конфлікту – одна з основних категорій аналізу конфлікту; поступовий, безупинний розвиток конфлікту від простої до більш складної форми.

Інституалізація конфлікту – встановлення чітких норм і правил конфліктної взаємодії, визначення робочих груп і комісій по управлінню конфліктом.

Інцидент – це практичні дії учасників конфліктної ситуації, в результаті яких відбувається зіткнення інтересів або цілей учасників.

Когнітивні конфлікти – один із видів внутрішньоособистісних конфліктів, в основі яких лежить зіткнення несумісних уявлень, «знань» (чи «когніцій»). Згідно з ідеями когнітивної (пізнавальної) психології, людина прагне до несуперечливості, узгодженості власної внутрішньої системи уявлень, переконань, цінностей і відчуває дискомфорт у випадку виникаючих суперечностей, неузгодженості. Наприклад, дехто, із кимось, як ви думали, вас зв'язують цілком дружні відносини, здійснює несумісний із цим вчинок. Виникає протиріччя двох уявлень – «він мій друг» і «друзі так не вчиняють», емоційне переживання якого знайоме багатьом.

Компроміс – стратегія поведінки суб'єктів в конфлікті, орієнтована на певні взаємні поступки.

Комунікація – інформаційна взаємодія суб'єктів, яка характеризується наступними ознаками: суверенітетом учасників взаємодії; суверенітетом їх ціннісних орієнтацій, інтересів, уявлень про предмет взаємодії і відношення до нього; технологічною забезпеченістю рівноправного інформаційного обміну; технологічною забезпеченістю рівного рівня інформації про ситуацію і предмет взаємодії.

Конгруентність – адекватна емоційна реакція особистості на конфліктну ситуацію.

Конкуренція – один із видів соціального конфлікту (особливий вид боротьби), метою якого є отримання прибутку, доступу до дефіцитних благ та іншої вигоди. Вона відрізняється від конфлікту тим, що у ній конкуруючі сторони можуть і не взаємодіяти між собою, тобто не конфліктувати, а змагатися в досягненні однієї й тієї ж мети.

Консенсус (лат. consensus – згода, однастайність) – метод врегулювання соціальних конфліктів, що орієнтований на спільне вирішення проблеми; згода між конфліктуючими сторонами, суб'єктами політики з певних питань на основі базових цінностей і норм, спільних для всіх основних соціальних та політичних груп суспільства; прийняття рішень без голосування за виявленням всезагальної згоди.

Консиліація – попередня розмова (бесіда) медіатора з кожною із конфліктуючих сторін окремо на початку процесу перемовин.

Конфлікт (лат. conflictus – зіткнення) – найбільш гострий спосіб розв'язання значущих протиріч, які виникають у процесі взаємодії сторін; зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій у свідомості окремо взятого індивіда, в міжособистісних взаємодіях або міжособистісних відносинах індивідів або груп людей, які пов'язані з гострими негативними емоціями та переживаннями. За суттю конфлікт означає суперечність, розбіжність, неузгодженість, боротьбу між думками, ідеями, потребами, інтересами, цінностями, бажаннями, позиціями людей.

Конфліктанти – учасники конфлікту.

Конфлікт взаємин – виникає через незадоволення осіб характером міжособистісного спілкування, взаємодії і виявляється у негативному ставленні до людей, з якими увійшли в конфлікт.

Конфлікт військовий – форма міждержавного конфлікту, що характеризується таким зіткненням інтересів протидіючих сторін, в якому останні для досягнення своїх цілей використовують з різним ступенем обмеження військові засоби без мобілізації всієї військової могутності.

Конфлікт внутрішньоособистісний (інтраперсональний) – гостре переживання індивіда, що відображає його суперечливі відносини із зовнішнім середовищем і невизначеністю вибору. Це зіткнення двох і більше тенденцій у психіці однієї людини.

Конфлікт груповий чи внутрішньогруповий (інтергруповий) – конфлікт між малими соціальними групами у складі однієї спільності.

Конфлікт етнополітичний – відкрите протиборство з приводу політичної влади і владних повноважень, в якому протилежні сторони (сторона) ідентифікують себе за етнічними ознаками, а політична мобілізація сторін (сторони) відбувається на основі етнічної ідентичності. Однією з основних причин виникнення етнічних конфліктів є взаємні територіальні претензії етносів. Такі конфлікти можливі й на міждержавному, і на міжрегіональному, і на місцевому рівнях.

Конфлікт збройний – конфлікт між середніми й великими соціальними групами, в якому сторони використовують озброєння (збройні формування), виключаючи збройні сили держави.

Конфлікт інтересів – це конфлікт в основі якого лежать суперечності, розбіжності між різними видами інтересів людей, у сфері розподілу та перерозподілу різних ресурсів (матеріальних, духовних, політичних (владних), національних, релігійних, ділових, психологічних, процедурних).

Конфлікт латентний (прихований) – 1) один із основних типів конфлікту, викликаний затягнутою боротьбою мотивів, цінностей, прагнень, що відображає суперечливі зв'язки з соціальним середовищем, і який

затримує прийняття рішень; 2) поняття, що використовується для позначення первинної, латентної фази в розвитку конфлікту, яка характеризується відсутністю зовнішніх (відкритих) дій опонентів один проти одного.

Конфлікт міжгруповий (інтергруповий) – конфлікт між великими соціальними групами (етносами, верствами, класами, економічними угрупованнями, трудовими колективами).

Конфлікт міжкультурний – протиріччя, зумовлені своєрідністю кожної культури, відмінностями її спадщини, норм і механізмів регуляції людської поведінки, способів інтерпретування предметів, досягнень культури. Загалом він визначається зіткненням, суперництвом цінностей.

Конфлікт мовно-культурний – пов’язаний із захистом рідної мови і національної культури.

Конфлікт моральний – конфлікт, який виникає на основі морального протиріччя у соціальній сфері чи в свідомості окремого індивіда та полягає у зіткненні й протидії сторін, думок, оцінок, ціннісних орієнтацій, що мають виражений моральний компонент.

Конфліктна ситуація – стан конфронтації двох і більше соціальних суб’єктів з приводу існуючих між ними реальних та уявних протиріч; це потенційна готовність до конфліктних дій.

Конфлікт політичний – зіткнення (протиборство) суб’єктів політики з приводу влади та владних повноважень.

Конфлікт політичних культур – зіткнення різних політичних цінностей, норм, звичаїв, традицій, варіантів політичної поведінки та цілей політичного розвитку (політичних способів життя). Особливо політичними ці конфлікти стають у періоди радикальних реформ у суспільстві, коли відбувається зіткнення старої і нової політичної культури. Наприклад, боротьба старої тоталітарної (підданської) політичної культури з новою ліберально-демократичною (активістською) культурою на пострадянському просторі.

Конфлікт сепаратистський – вихід певної території зі складу унітарної держави чи федерації і створення власної незалежної держави.

Конфлікт соціальний – відкрите протиборство, зіткнення двох і більше суб'єктів (сторін) соціальної взаємодії, причинами якого є несумісні потреби, інтереси та цінності.

Конфлікт соціально-економічний – боротьба за перерозподіл частки суспільного продукту на свою користь.

Конфлікт структури – зумовлений об'єктивними умовами, що забезпечують життєдіяльність людей, їхню трудову діяльність, міжособистісну взаємодію і пов'язані зі структурними і ресурсними чинниками (проблемами влади; системи управління; обмежені фізичні й матеріальні ресурси; географічне положення; організаційні структури (ролі, статус, норми поведінки, часові межі, доходи, вік)).

Конфлікт територіально-статусний – спрямований на боротьбу за зміну кордонів, підвищення статусу і збільшення об'єму реальних прав і повноважень етносу.

Конфлікт трудовий – зіткнення між роботодавцями й найманими працівниками з приводу заробітку, змісту й умов праці, взаємин у трудовому колективі.

Конфлікт цінностей – проявляється у системі цінностей конкуруючих сторін, що визначають їхні життєві принципи, вірування, ідеали.

Конфліктна дія – якщо у стосунках між людьми існує зона розбіжностей, уявлення про ситуацію, розбіжності мотивів і мети – то, природно, ці люди починають поводити себе так, що їх дії зіштовхуються. Дії кожної сторони заважають досягнути іншій стороні своєї мети. Основними видами конфліктних дій є: 1) створення прямих чи непрямих перешкод для здійснення планів і намірів даної сторони; 2) невиконання іншою стороною своїх зобов'язань і обов'язків; 3) захоплення чи утримання того, що, на думку даної сторони, не повинно знаходитись у власності іншої сторони; 4) нанесення прямого чи непрямого ушкодження майну чи репутації; 5) принижуючі людську гідність дії, у тому числі словесні образи та образливі вимоги; 6) погрози та інші примусові дії, які змушують людину робити те, що вона не хоче і не зобов'язана робити; 7) фізичне насилля.

Конфліктна поведінка – дії, що спрямовані на протилежну сторону з метою захоплення, утримання спірного об'єкта чи примушення до відмови від своєї мети або до її зміни. Конфліктологами виділяються кілька форм конфліктної поведінки: 1) активно-конфліктна поведінка (виклик); 2) пасивно-конфліктна поведінка (відповідь на виклик); 3) конфліктно-компромісна поведінка; 4) компромісна поведінка.

Конфліктна ситуація – це ситуація прихованого або відкритого протиборства двох або декількох учасників (сторін), кожний з яких має свої цілі і мотиви, засоби і способи рішення особисто значущої проблеми.

Конфліктогени – слова, дії (або відсутність дій), які можуть привести до конфлікту, викликають обурення, лють, злість і інші негативні емоції.

Конфліктологія – наука про загальні закономірності виникнення конфліктних протиріч і конфліктів, про динаміку й форми розвитку конфліктних ситуацій, про основні принципи, способи та прийоми завершення, попередження й управління конфліктами.

Конфліктуючі сторони («конфліктанти») – окремі індивіди або цілі групи людей, які складають дві чи більше конфліктуючих сторін. Крім того, у конфлікті можуть бути залучені й інші учасники – співчуваючі, провокатори (підбурювачі), примирителі, консультанти, невинні жертви.

Конфронтація – протистояння (військове, політичне, соціально-психологічне та ін.) між соціальними суб'єктами (індивідами, групами, партіями, ідейними течіями, інститутами, етносами, країнами).

Концепція Томаса-Кілмена – сутність концепції складається в існуванні п'яти стратегій людської поведінки в конкретній ситуації: 1) стратегія домінування (суперництво, конкуренція, боротьба); 2) стратегія уникнення (ігнорування); 3) стратегія пристосування (поступливість); 4) стратегія співробітництва (кооперація, інтеграція); 5) стратегія компромісу.

Криза соціально-політична – різке загострення соціально-політичних протиріч, результатом якого є порушення стабільності та нормального розвитку суспільства.

Кульмінація конфлікту – четверта стадія конфлікту настає тоді, коли ескалація конфлікту приводить одну чи обидві сторони до дій, які наносять серйозні збитки справі, яка їх пов'язує, організації, в якій вони співпрацюють, громаді, в якій вони живуть, або, при внутрішньоособистісному конфлікті, який ставить під загрозу цілісність особи.

Кульмінація – верхня точка ескалації. Вона проявляється в якомусь «вибуховому» епізоді (окремому конфліктному акті) чи кількох послідовних епізодах конфліктної боротьби.

Конформізм – пристосовницьке, пасивне ухвалення чужої точки зору, невинуватена поступка в конфлікті.

Лідер – член групи, що робить істотний вплив на свідомість і поведінку решти членів групи через свій особистий авторитет (неформальний лідер) або посаду (формальний лідер).

Медіатор – професійний посередник в переговорах по вирішенню конфлікту.

Медіація – один із способів виходу з конфлікту за якого конфліктуючі сторони користуються допомогою медіатора (посередника), тобто третьої сторони. Медіація, на відміну від суду й арбітражу, дозволяє сторонам вирішувати конфлікт при допомозі перемовин. Завдання посередника, медіатора полягає не в тому, щоб дати їм готові рішення, яке вони повинні виконувати, а в тому, щоб допомогти їм домовитися й прийти до згоди.

Межі конфлікту – зовнішні структурно-динамічні межі конфлікту по числу учасників (суб'єктивні межі); по території, на якій відбувається конфлікт (просторові межі); за тривалістю конфлікту (тимчасові межі).

Міжгрупові конфлікти – це конфлікти, де відбувається взаємодія як між власне групами людей, так і між окремими представниками цих груп, а також будь-які ситуації, в яких учасники спілкування взаємодіють у міжгруповому вимірі, сприймаючи один одного й себе як членів різних груп. Найчастіше, коли мова йде про міжгрупові конфлікти, маються на увазі саме конфлікти між групами людей.

Міжнародні (міждержавні) конфлікти – форма великомасштабних і деструктивних конфліктних протидій між великими соціальними спільнотами, такими як нації, держави чи групи (коаліції) держав, у політичній, економічній, військово-технічній і духовно-культурній сферах людського буття. Причинами таких конфліктів є протилежності та зіткнення економічних, політичних, соціальних, територіальних, ідеологічних, військових та інших інтересів і цілей різних країн і народів, що їх населяють. Часто міжнародні й міждержавні конфлікти обумовлені декількома чи багатьма причинами, що у свою чергу призводить і до багатоманітності способів їх розгортання, протікання і вирішення. У конфлікті ворогуючі держави застосовують такі специфічні способи як дипломатичний маневр, економічний тиск, торгівельна блокада, дезінформація, психологічна війна, провокації, залякування, саботування, терор, ізоляція противника від його реальних або потенційних союзників, використання збройного насилля та ведення бойових дій. Найжорстокішою і найдеструктивнішою формою розв’язання та здійснення міжнародних конфліктів є війна.

Міжособистісні конфлікти – ситуації суперечностей, розбіжностей, зіткнення людей у процесі їх взаємовідносин, причиною яких є несумісні (взаємовиключаючі) потреби, інтереси, цінності, цілі чи особисті антипатії.

Мотивація (мотив) конфлікту – потяг або потреба, що спонукають нас діяти з певною метою. У кожної людини складається свій причинний комплекс настанов, потреб, інтересів, думок, ідей, на основі чого у неї виникають і відповідні мотиви – наміри, спонукання до дій, спрямованих на реалізацію її настанов, потреб, інтересів тощо. Мотиви можуть бути усвідомленими й неусвідомленими, які впливають на відношення людини до важливих для неї речей. Мотивація визначає процес формування мети (цілі). Мета виступає як гадано уявний результат якого індивід хотів би у даній ситуації досягнути. Конфліктологу важливо розібратись у мотивах конфліктантів, щоб зрозуміти їх поведінку спрямувати конфлікт до конструктивного, взаємовигідного завершення.

Навіювання – це процес впливу на психічну сферу індивіда, пов'язаний із звуженням свідомості, зменшенням критичності, а так само із зменшенням розуміння яких-небудь логічних оцінок.

Насилля – у вузькому значенні насилля асоціюється з нанесенням людині фізичних і моральних травм; у широкому значенні під насиллям розуміються будь-які форми примусу стосовно інших індивідів і соціальних груп. У конфліктології насилля є однією з форм виходу з конфліктної ситуації. Більш слабку конфліктуючу сторону за допомогою сили примушують до підкорення і виконання вимог більш сильної сторони. Насилля вирішує конфлікт за принципом: «Сильніший завжди правий». При цьому мається на увазі не лише застосування фізичної сили: у людському суспільстві насилля може приймати форми адміністративного, службового та інших впливів («Начальник завжди правий»).

Об'єкт конфлікту – об'єктивно існуюча чи уявна проблема і мотивація, яка служить причиною суперечності між сторонами (проблема влади, взаємовідносин, першості) та є рушійною силою конфлікту.

Об'єкт політичного конфлікту – влада та владні повноваження, які дають можливість суб'єкту влади розпоряджатися й розподіляти матеріальні цінності в державі (суспільстві).

Ознаки конфлікту – 1) наявність ситуації, яку сприймають учасники як конфліктну; 2) неподільність об'єкта конфлікту між учасниками конфліктної взаємодії; 3) бажання учасників продовжити конфліктну взаємодію для досягнення своїх цілей, а не вихід із ситуації, що склалася.

Парадигма – традиція в науці, закладена звично конкретною науковою роботою, об'єднуюча когнітивний і соціальний рівень дослідження, має протяжність в часі і просторі і є колективною власністю.

Паттерни – моделі, взірці поведінки людей.

Передконфліктна ситуація – перша стадія конфлікту, яка характеризується зростанням соціальної напруги у відносинах між потенційними суб'єктами конфлікту, що викликане певними протиріччями. Вони не завжди переростають у конфлікт. Лише ті протиріччя, котрі

усвідомлюються потенційними суб'єктами конфлікту як несумісні, ведуть до загострення соціальної напруженості.

Післяконфліктна стадія – коли конфлікт завершується, створюється післяконфліктна ситуація, яка за своїми об'єктивними особливостями відрізняється від тієї, яка існувала до і під час конфлікту. Вплив конфлікту, що відбувся, на ситуацію, яка виникла після його завершення називається післядієвістю конфлікту. Ця післядія може бути деструктивною, негативно відбиватися на житті та діяльності конфліктантів, а може бути і конструктивною, позитивною, що сприяє зміні справ на краще, введенню корисних інновацій, виявленню та вирішенню суттєвих проблем, які раніше залишалися в тіні. Найчастіше, однак, наслідки конфлікту бувають одночасно і тими й іншими.

Політична конфліктологія – наука про закономірності виникнення й розвитку політичних протиріч і конфліктів, про способи попередження, розв'язання й управління політичними конфліктами.

Політична криза – фаза політичного процесу, яка характеризується порушенням політичної стабільності в суспільстві, неможливістю ефективного функціонування політичної системи; гострий, важкий політичний стан суспільства, державно-правової системи, партій.

Політичний конфлікт – зіткнення (протиборство) двох і більше політичних суб'єктів (політиків, політичних партій, громадських організацій, етнічних груп, націй, держав, військово-політичних і політико-економічних організацій та блоків), їх несумісних, часом протилежних, інтересів і цінностей, дій і поглядів з приводу політичної (державної) влади та владних відносин.

Позиція – те, про що заявляють суб'єкти конфлікту.

Попередження конфлікту – діяльність, яку суб'єкт конфлікту здійснює у вимушеній і превентивній формі.

Посередник – третя сторона в переговорному процесі з приводу конфлікту, що забезпечує конструктивне обговорення проблеми.

Поступка – стратегія поведінки в конфлікті, що характеризується прагненням піти від конфлікту при сприйнятті предмету конфлікту як неістотного для себе і значущого для суперника.

Потенційний конфлікт – випадок, коли існують реальні підстави для виникнення конфлікту, але одна чи обидві сторони через силу певних причин (наприклад, через недостатність інформації) ще не усвідомили ситуацію як конфліктну.

Предмет конфлікту – те, через що виник конфлікт.

Примирення – одна з форм завершення конфлікту, сутність якої полягає у тому, що мирне розв'язання розбіжностей може відбутися «само собою», на основі мовчазного припинення конфліктантами «військових дій» один проти одного. У цьому випадку конфлікт затихає, але мир нетривкий і ненадійний. Однак, як правило, примирення досягається лише в результаті перемовин між конфліктуючими сторонами, що завершуються прийняттям узгодженого рішення про подальшу поведінку один одного. Для того щоб конфлікт розв'язався по-справжньому, важливо, щоб конфліктуючі сторони домовилися між собою, щоб вони самі знайшли найдоцільніший спосіб виходу з конфліктної ситуації, який би влаштовував обидві сторони. Війни рано чи пізно закінчуються тим, що воюючі сторони, переконавшись у недоцільності продовження воєнних дій, сідають за стіл перемовин. Якщо ні одному із супротивників не вдалося досягнути переконливої військової переваги над іншим, вони змушені йти на якісь взаємні поступки, щоб домовитися про заключення миру. І навіть у випадку воєнної поразки переможені вступають із переможцями у перемовини про умови капітуляції. Коли конфліктуючі сторони, переконавшись у неможливості продовжувати спільну справу, вирішують розійтися і припинити її, починають перемовини між ними (наприклад, про умови розірвання шлюбу, розпуску організації, закриття фірми, розподілу майна тощо). Тому перемовини, а від так і примирення, є головною і найефективнішою формою вирішення конфлікту.

Прогнозування конфлікту – вид діяльності суб'єкта управління, направленої на виявлення причин даного конфлікту.

Проекція – усвідомлене або несвідоме перенесення суб'єктом власних думок, мотивів і якостей на інших.

Протиборство – взаємодія суб'єктів соціальної взаємодії, що характеризується нанесенням взаємного збитку.

Посередництво – процес, що сприяє міжособистісним, міжгруповим і міждержавним переговорам.

Пряме насилля – безпосередній вплив суб'єкта на об'єкт з метою нанесення йому збитків і/або обмеження дій останнього.

Регресія – реакція на відповідальні ситуації “поверненням” до дитячих типів поведінки, які на тій стадії були успішними.

Регулювання конфлікту – вид діяльності суб'єкта управління, пов'язаної із завершенням конфлікту.

Ригідність – відсутність гнучкості в поведінці, труднощі в перебудові сприйняття і уявлень в обстановці, що змінилася.

Розв'язання (вирішення) конфлікту – головне поняття у сфері управління конфліктами, що розуміється як процес мінімізації проблем, які розділяють сторони, та досягнення згоди, компромісу зі спірного питання між учасниками конфлікту.

Роль – нормативно заданий або колективно схвалюваний зразок поведінки особи в групі.

Співпраця – стратегія поведінки в конфлікті, що характеризується прагненням протидіючих сторін спільними зусиллями вирішити виниклу проблему.

Сприйняття – це суб'єктивний образ предмету, явища або процесу, що безпосередньо впливає на аналізатор або систему аналізаторів.

Статус – реальне положення особи в системі внутрішньо-групових відносин, ступінь її авторитетності. Статус може бути високим, середнім або низьким.

Структура конфлікту – сукупність стійких елементів конфлікту, які утворюють цілісну систему.

Суперечка – первинний, верхній рівень глибини конфлікту, що проявляється у вербальному (словесному) протистоянні двох і більше сторін конфлікту і є результатом несумісності ідей, інформації, висновків індивідів.

Суперництво – стратегія поведінки в конфлікті, що характеризується прагненням отримати перемогу над суперником.

Тероризм (лат. terror – жах, страх) – здійснення політичної боротьби засобами залякування, насильства аж до фізичної розправи з політичними противниками; дестабілізація суспільства, державно-політичного ладу шляхом систематичного насильства й настрахання, політичних вбивств і провокацій.

Толерантність (лат. tolerantis – терплячий) – терпиме ставлення до інших людей, чужого способу життя, думок, поведінки, цінностей, вірувань, політичних уподобань та позицій. Є неодмінною умовою демократичного, правового, стабільного суспільно-політичного ладу. Толерантність є одним із факторів унеможливлення соціально-політичних конфліктів.

Тоталітаризм (лат. totalis – увесь, повний) – політичний режим і спосіб організації суспільства, що характеризується всебічним і всеохопним (тотальним) контролем влади над суспільством і окремою людиною, повним підкоренням суспільної системи державі, колективними цілями, загальнообов’язковою ідеологією. Саме всеохопністю (етатизмом) свого контролю за усіма сферами життя та їх політизацією тоталітаризм відрізняється від усіх інших форм державного насильства – деспотії, тиранії, військової диктатури й інших.

Трансакція – одиниця взаємодії партнерів по спілкуванню, що припускає вибір певної позиції (Батько, Дорослий, Дитина).

Скандал політичний – одна з форм прояву конфлікту, випадок, подія, що дискредитує якого-небудь із суб’єктів (актора) політичного конфлікту.

Словесна агресія – одна з форм прояву конфлікту, загалом, і політичного конфлікту, зокрема. Це емоційно насичені звинувачення, образи, лайка, докори, негативні оцінки свого опонента (супротивника, ворога). Як форма політичного конфлікту – словесна агресія можлива в індивідуальних

виступах політичного лідера, в політичних дебатах у парламенті, медіа, під час міжособистісного спілкування політичних акторів тощо. Головна мета словесної агресії – дискредитація свого політичного супротивника в очах громадськості, зниження його політичного рейтингу. Вона може стати сигналом для повномасштабної конфронтації чи конфлікту між потенційними супротивниками.

Соціально-політичний конфлікт – конфлікт між великими соціальними групами, що зачіпає політичні відносини, для вирішення якого необхідні політичні методи врегулювання.

Соціально-трудоий конфлікт – зіткнення суб'єктів, які діють у середовищі трудових відносин, що викликане протилежністю їх інтересів.

Соціотехніка – сукупність форм, методів і засобів, які використовуються суб'єктами управління для досягнення поставлених цілей; стиль управління, який є суб'єктивно-особистісною формою реалізації певних методів.

Спір – розбіжності з приводу знаходження найкращого варіанту вирішення спільних проблем.

Стратегія домінування (концепція Томаса-Кіллена) – дана стратегія характеризується суперництвом, конкуренцією, боротьбою та дозволяє добитися необхідного результату, стимулює розвиток, сприяє прогресу. В ряді випадків суперництво є їх рушійною силою і змістом, наприклад, спортивні змагання, артистичні перегони, конкурс із влаштування на роботу, вступ до закладу освіти тощо. Одночасно суперництво вимагає прикладання всіх зусиль, що може призвести до їх виснаження. Суперництво й домінування, як правило, порушує відносини між людьми. Суперництво створює спокусу виграти будь-якою ціною, аж до застосування нечесних і жорстоких методів.

Стратегія компромісу (концепція Томаса-Кіллена) – передбачає в ідеальному варіанті задоволення інтересів кожної зі сторін наполовину. Інколи компроміс є єдиною можливим і найкращим мирним варіантом вирішення проблеми. Кожна зі сторін отримує щось те, що влаштовує її, замість того, щоб

продовжувати війну і, можливо, втратити все. Однак компроміс часто служить лише тимчасовим виходом, оскільки жодна зі сторін не задовольняє свої інтереси повністю, й основа для конфлікту зберігається. Якщо ж компроміс не є рівноправним для обох сторін, а одна із них поступається більше, ніж інша, то ризик відновлення конфлікту стає ще вищим.

Стратегія пристосування (концепція Томаса-Кіллена) – характеризується поступливістю опоненту, аж до повної капітуляції перед його вимогами. Поступки можуть демонструвати добру волю і служити позитивною поведінковою моделлю для опонента. Нерідко поступка стає переломним моментом у напруженій ситуації, що змінює її хід на більш сприятливий. Така стратегія дозволяє зберегти ресурси до більш сприятливого моменту. Однак стратегія пристосування (поступок) має й недоліки. Вона може бути сприйнята опонентом як прояв слабкості та призвести до ескалації його тиску і вимог.

Стратегія співробітництва (концепція Томаса-Кіллена) – характеризується намаганням досягти максимально можливого задоволення своїх інтересів та інтересів партнера. На відміну від компромісу, для співробітництва необхідний перехід від відстоювання своїх позицій до більш глибокого рівня, на якому проявляється сумісність і спільність інтересів. Це призводить до кооперації та інтеграції відносин конфлікуючих сторін. Співробітництво приваблює міцністю розв'язання проблеми, партнерським характером відносин в його процесі. Це єдиний спосіб виходу з конфлікту, який дозволяє одночасно досягнути бажаного результату та не порушувати відносин між партнерами. Успішне співробітництво сприяє покращенню відносин і бажанню продовжувати взаємодію у майбутньому.

Стратегія уникнення (концепція Томаса-Кіллена) – дана стратегія означає, що людина «відходить», ігнорує конфліктну ситуацію, робить вигляд, що її не існує, і не вживає ніяких кроків з її вирішення чи зміни.

Структура конфлікту – сукупність стійких елементів конфлікту, що утворюють цілісну систему. Структура конфлікту включає такі елементи: 1)

конфліктуючі сторони («конфліктанти»); 2) зона розбіжностей (предмет суперечки); 3) уявлення про ситуацію; 4) мотиви (мета); 5) конфліктна дія.

Суб'єкт конфлікту – це активна сторона, яка здатна створити конфліктну ситуацію та впливати на хід конфлікту залежно від своїх інтересів. Учасник конфлікту може свідомо взяти участь у конфлікті, а може випадково і мимо своєї волі бути втягнутим у конфлікт. У ході розвитку конфлікту статуси учасників і суб'єктів можуть помінятися місцями.

Управління конфліктом – розв'язання, придушення, а також ініціювання певних конфліктних ситуацій в інтересах суспільства у цілому чи окремих його суб'єктів. Дане управління передбачає процес контролювання конфлікту самими учасниками чи зовнішніми силами (суспільними інститутами, владою, підприємцями, спеціальними особами і т.д.).

Урегулювання (врегулювання) конфлікту – зняття гостроти протиборства сторін, яке не усуває причин конфлікту. Воно часто розуміється як «м'який» вплив на конфлікт, а також як його часткове чи тимчасове вирішення. У цьому розумінні врегулювання описується, наприклад, як результат організованого успішного спонукання (чи примушення) одного із супротивників до того чи іншого типу дії, яке вигідне іншій стороні чи посереднику. Досягнутий таким чином «мир», або компроміс, нестійкий і недовговічний: оскільки первинна причина суперництва не усунена, постконфліктні відносини супротивників залишаються багатими на нові спалахи боротьби.

Фрустрація – психічний стан людини, викликаний непереборними труднощами, які виникли на шляху до досягнення цілі; переживання невдачі.

Шовінізм (франц. chauvinism – від імені капрала наполеонівської армії Н.Шовені) – крайня, ненависницька й агресивна форма націоналізму, пропагування національної виключності, протиставлення інтересів однієї нації інтересам іншої нації; схильність до розпалювання національної ворожнечі.

Тетяна Мадрига

Навчально-методичне видання

Теорія політичного конфлікту

Методичні рекомендації

Підписано до друку 02.12.2024 р. Формат 60x84/16.
Папір ксероксний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,8. Тираж 100
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Кафедра політичних інститутів та процесів
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

